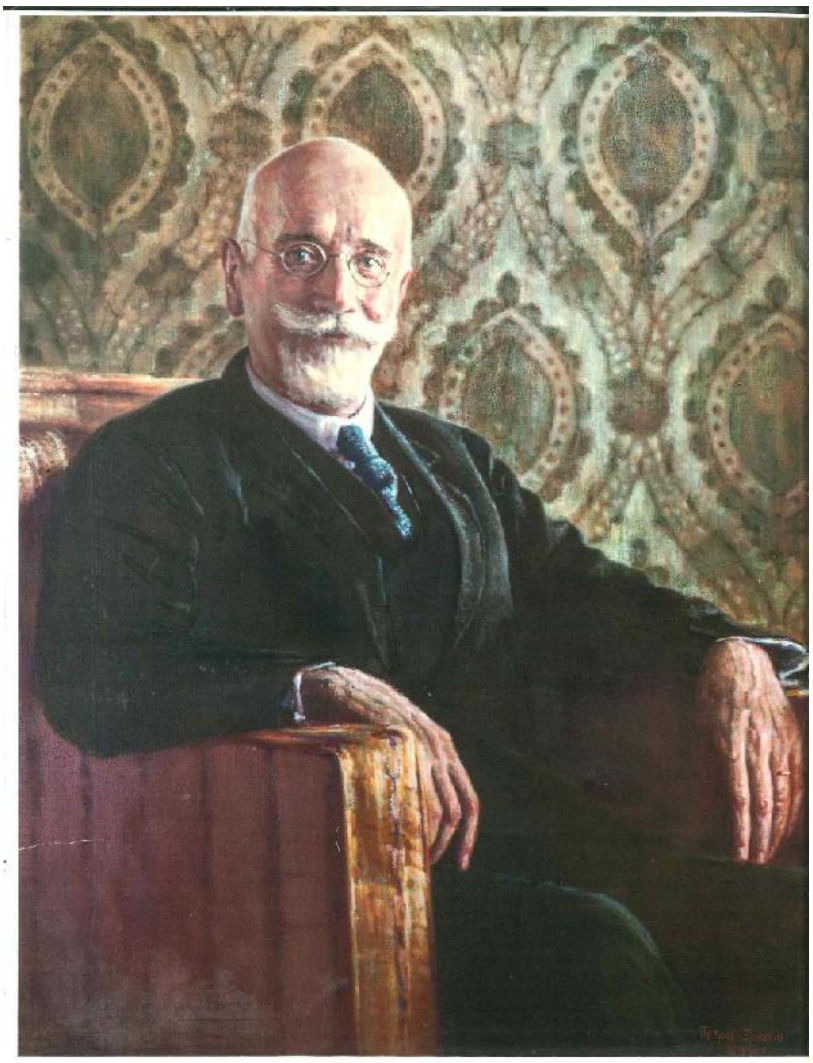

Ίδρυμα Ιστορίας Ελευθερίου Βενιζέλου

Λέσχη Φιλελευθέρων

Η ΕΛΕΥΘΕΡΙΟΣ ΠΟΛΙΤΕΙΑ

ΕΝΗΜΕΡΩΤΙΚΟ ΔΕΛΤΙΟ, *Τεύχος 1 - Οκτώβριος 2026*

Περιεχόμενα

Χαιρετισμός του κ. Παύλου Λάσκαρι, Προέδρου της Λέσχης Φιλελευθέρων

Editorial του Καθηγητή κ. Νέστορα Κουράκη, Προέδρου του Ιδρύματος Ιστορίας Ελευθερίου Βενιζέλου

1. Συνέντευξη με τον Καθηγητή Νικηφόρο Διαμαντούρο 9
2. Η Λέσχη Φιλελευθέρων 19
3. Το Ίδρυμα Ιστορίας Ελευθερίου Βενιζέλου 23
4. Το Μουσείο Ελευθερίου Βενιζέλου 27
5. Νέα-Ανακοινώσεις. Η ανανεωμένη Ιστοσελίδα μας elvenizelos.gr 30
6. Προσεχείς Εκδηλώσεις. Το Συνέδριο προς τιμήν του Ελευθερίου Βενιζέλου 32

7. «Σαν σήμερα» 34
8. Στα άδυτα των Αρχείων 37
9. Αρχειακά Τεκμήρια 39
10. Βιβλιοπαρουσίαση 41
11. 11. Μαρτυρία: Το έργο του Ελευθερίου Βενιζέλου στη Δημόσια Υγεία 44
12. Σελίδες Λογοτεχνίας 52
13. IN MEMORIAM ΣΗΜΑΝΤΙΚΩΝ ΑΝΘΡΩΠΩΝ 54
14. Πρόσβαση - Επικοινωνία 64

Χαιρετισμός

από τον Πρόεδρο του Δ.Σ. της Λέσχης Φιλελευθέρων

κ. Παύλο Λάσκαρι

Αγαπητά μέλη της Λέσχης, αγαπητές και αγαπητοί φίλοι,

Από την ίδρυσή της, το 1917, η Λέσχη Φιλελευθέρων υπήρξε σημείο αναφοράς για τον δημοκρατικό διάλογο, την ελεύθερη διακίνηση των ιδεών και τις πνευματικές ζυμώσεις του τόπου. Σήμερα, η αποστολή αυτή παραμένει επίκαιρη.

Στη σύγχρονη πραγματικότητα, η Λέσχη Φιλελευθέρων φιλοδοξεί να αποτελέσει έναν θεσμό καλλιέργειας του πολιτικού πολιτισμού, αποτροπής του μισαλλόδοξου λόγου και προάσπισης των δημοκρατικών αξιών. Μέσα από τις εκδηλώσεις, τις συζητήσεις και τις εκπαιδευτικές δράσεις που διοργανώνονται σε συνεργασία με το Ιδρυμα Ιστορίας του Ελευθερίου Βενιζέλου, επιδιώκουμε να δημιουργήσουμε μιαν ανοιχτή κυψέλη διαλόγου για τις προκλήσεις του 21ου αιώνα, διατηρώντας ταυτόχρονα άσβεστη την ιστορική μνήμη.

Η έκδοση του Ενημερωτικού αυτού Δελτίου και η ενίσχυση της ψηφιακής μας παρουσίας σηματοδοτούν μια νέα περίοδο εξωστρέφειας. Σας καλούμε να στηρίξετε ενεργά το έργο μας, να συμμετέχετε στις πρωτοβουλίες μας και να συμβάλλετε με τον τρόπο αυτό στη διεύρυνση της ιστορικής μας κοινότητας.

EDITORIAL

από τον Πρόεδρο του Δ.Σ. του Ιδρύματος Ιστορίας Ελ. Βενιζέλου

Καθηγητή κ. Νέστορα Κουράκη

(email: nestor-courakis@jurisconsultus.gr)

90 χρόνια απουσίας του Ελευθερίου Βενιζέλου

Αγαπητές και αγαπητοί φίλοι,

Με ιδιαίτερη χαρά και αίσθημα ευθύνης σας καλωσορίζουμε στο πρώτο Ενημερωτικό Δελτίο του Ιδρύματος Ιστορίας Ελευθερίου Βενιζέλου. Σε μια εποχή ταχύτατων μεταβολών, η σπουδή της νεότερης ιστορίας μας δεν συνιστά μια απλή αναδρομή στο παρελθόν, αλλά αποτελεί μια απαραίτητη πυξίδα για την κατανόηση του παρόντος και τον σχεδιασμό του μέλλοντος.

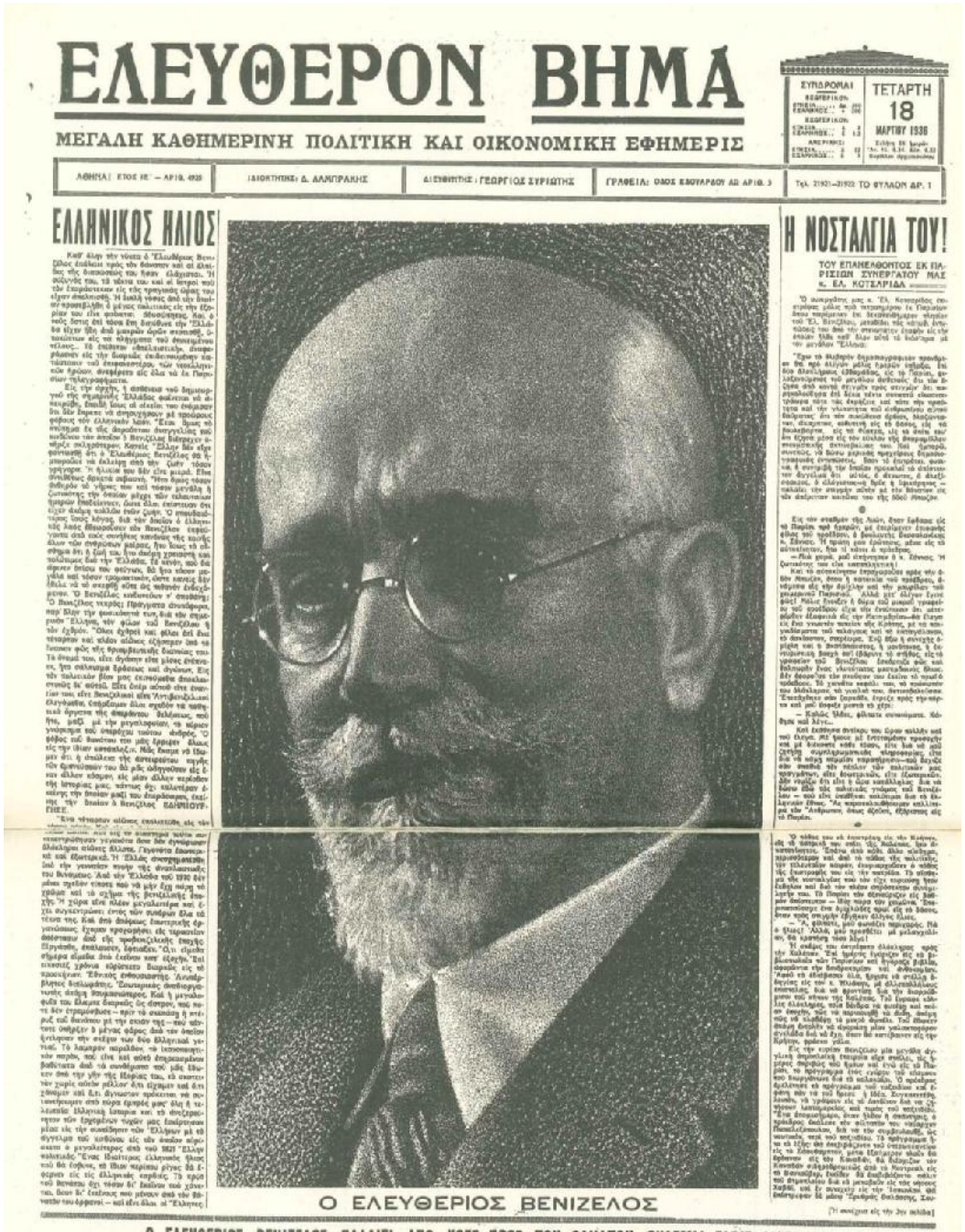
Βασικός στόχος του Ιδρύματος Ιστορίας του Ελευθερίου Βενιζέλου σήμερα είναι να καταστήσει την ιστορική γνώση προσβάσιμη, έγκυρη και ζωντανή. Μέσα από την ψηφιοποίηση των αρχειακών μας συλλογών, την ενίσχυση της πρωτογενούς επιστημονικής έρευνας και τη διοργάνωση ημερίδων και συνεδρίων, το Ίδρυμα επιδιώκει να προσφέρει στην ερευνητική κοινότητα αλλά και στο ευρύ κοινό τα κατάλληλα εργαλεία για μια νηφάλια και τεκμηριωμένη προσέγγιση όχι μόνο της ιστορικής περιόδου κατά την οποία έζησε και έδρασε ο Ελευθέριος Βενιζέλος, αλλά και της νεότερης ελληνικής ιστορίας συνολικά.

Με τη λειτουργία της νέας μας αυτής ψηφιακής πλατφόρμας, διευρύνουμε τους ορίζοντες εξωστρέφειας του Ιδρύματος, συνδέοντας το παρελθόν της βενιζελικής κληρονομιάς με τις δυνατότητες προόδου που παρέχει η σύγχρονη εποχή και τεχνολογία, καθώς πιστεύουμε ότι η κληρονομιά αυτή επιβιώνει μόνον όταν της δίνουμε τη δυνατότητα να συναντήσει κάτι καινούργιο, έτσι ώστε το παρελθόν να εμφυσήσει έμπνευση στο παρόν και στο μέλλον.

Στο πλαίσιο αυτών των σκέψεων, η σημαντικότερη εκδήλωση του Ιδρύματος για το τρέχον έτος είναι το Συνέδριο που διοργανώνεται στις 4 και 5 Νοεμβρίου στους χώρους του Ιδρύματος και της Λέσχης, με τίτλο: *«Ο Ελευθέριος Βενιζέλος ως πρότυπο πολιτικής ηγεσίας: Το αξιακό του καταπίστευμα για τις επόμενες γενεές»*. προκειμένου να τιμηθεί έτσι η 90ή επέτειος από τον θάνατο του Ελευθερίου Βενιζέλου, που απεβίωσε το 1936.

Μια μικρή αναδρομή στον Αθηναϊκό Τύπο των επόμενων από τον θάνατο ημερών, όπως παρουσιάζονται τα σχετικά δημοσιεύματα στο εξαίρετο βιβλίο της Ελένης Γαρδίκα-Κατσιαδάκη «Ο Θάνατος του Ελευθερίου Βενιζέλου στον Αθηναϊκό Τύπο» (έκδοση του Εθνικού Ιδρύματος Ερευνας και Μελετών "Ελευθέριος Κ. Βενιζέλος", Χανιά, 2004), δίνουν ένα απόσταγμα των, όπως αναμενόταν, αντιθετικών για τον Βενιζέλο κρίσεων και χαρακτηρισμών που του προσδόθηκαν τότε στα κύρια άρθρα των εφημερίδων: Από τη μία πλευρά, διθύραμβοι, με τίτλους όπως: «Ο Μέγας Νεκρός» στο «Εθνος» της 18.3.1936 (σελ. 187) και το: «Επαθε συμφόρησιν και η Ελλάς» του Γεωργίου Φτέρη στα «Αθηναϊκά Νέα» της 19.3.1936 (σελ. 15· υπενθυμίζεται εδώ ότι ο Βενιζέλος απεβίωσε από συμφόρηση καρδιάς, ή όπως αποκαλείται ιατρικά, από συμφορητική καρδιακή ανεπάρκεια). Από την άλλη πλευρά, άρθρα με καυστικό περιεχόμενο, όπως του Γεωργίου Βλάχου στην «Καθημερινή» της 19.3.1936, που έχει τον φαινομενικά ουδέτερο τίτλο «Ελευθέριος Βενιζέλος» και καταλήγει με την κομψά αιχμηρή φράση: «Ο Υψιστος, ανεξίκακος ως είναι εξ επαγγέλματος, ας τον αναπαύσει. Η Ελλάς μετ΄αυτόν θα προσπαθήση και θα κατορθώση ίσως ν΄αναπαυθή…» (σελ. 471).

Με ανάλογα σχόλια υποδέχθηκε τον θάνατο του Βενιζέλου και ο Κυπριακός Τύπος, όπως τον παρουσιάζει ο Γιώργος Καζαμίας στο συλλογικό έργο: «Ο Ελευθέριος Βενιζέλος και η Κύπρος», με επιμ. Γιώργου Καζαμία και Πέτρου Παπαπολυβίου (εκδ. Καστανιώτη, Αθήνα, 2008, σελ. 201-220). Η μελέτη του Γ. Καζαμία τιτλοφορείται «Ο θάνατος του Ελευθερίου Βενιζέλου στον Ελληνικό Τύπο της Κύπρου» και σε αυτήν σχολιάζονται άρθρα αφενός υμνητικά για τον Βενιζέλο, όπως των Λουκή και Ευριπίδη Ακρίτα στην εφημ. «Πρωινή» της 1.4.1936, με τίτλο:

ΕΛΕΥΘΕΡΟΝ ΒΗΜΑ

ΜΕΓΑΛΗ ΚΑΘΗΜΕΡΙΝΗ ΠΟΛΙΤΙΚΗ ΚΑΙ ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΗ ΕΦΗΜΕΡΙΣ

ΤΕΤΑΡΤΗ 18 ΜΑΡΤΙΟΥ 1936

ΕΛΛΗΝΙΚΟΣ ΗΛΙΟΣ

Η ΝΟΣΤΑΛΓΙΑ ΤΟΥ!

Ο ΕΛΕΥΘΕΡΙΟΣ ΒΕΝΙΖΕΛΟΣ

Ο ΕΛΕΥΘΕΡΙΟΣ ΒΕΝΙΖΕΛΟΣ ΠΑΛΑΙΕΙ ΑΠΟ ΧΘΕΣ ΠΡΟΣ ΤΟΝ ΘΑΝΑΤΟΝ.-ΘΥΔΕΜΙΑ ΕΛΠΙΣ ΔΙΑΣΩΣΕΩΣ

ΑΠΟ ΣΤΙΓΜΗΣ ΕΙΣ ΣΤΙΓΜΗΝ ΑΝΑΜΕΝΕΤΑΙ ΤΟ ΜΟΙΡΑΙΟΝ ΤΕΛΟΣ.-Η ΧΘΕΣΙΝΗ ΖΩΗΡΑ ΑΓΩΝΙΑ ΚΑΙ Ο ΣΠΑΡΑΓΜΟΣ ΤΟΥ ΚΟΣΜΟΥ

Η πρώτη σελίδα της εφημ. ¨Ελεύθερον Βήμα» της 18.3.1936, ημέρας κατά την οποία απεβίωσε ο Ελευθέριος Βενιζέλος

«Πολιτικά Χειρόγραφα. Βενιζέλος ο Ηρως, το Σύμβολον, ο Μέγας Ελλην» (σελ. 204, σημ. 7), αλλά αφετέρου και άρθρα με σαφή υποστήριξη στον θεσμό της βασιλείας, όπως της εφημ. «Νέος Κυπριακός Φύλαξ», όπου π.χ. τονίζεται η «Βασιλική Μεγαλοφροσύνη» που κατά τον συντάκτη εκδηλώθηκε όταν ο Διάδοχος Παύλος αναγγέλθηκε ότι θα εκπροσωπούσε τον βασιλιά Γεώργιο Β΄ στην κηδεία του Βενιζέλου (28.3.1936, βλ. σελ. 209 και σημ. 22 του έργου).

Οι αντιθετικές αυτές κρίσεις ήταν βέβαια αναμενόμενες μετά τον Εθνικό Διχασμό που ταλάνισε την Ελλάδα επί χρόνια. Ωστόσο ακόμη και οι αντίπαλοι, όπως ο Γεώργιος Βλάχος στο ίδιο άρθρο της 19.3.1936, παραδέχονταν ότι δίπλα στα όποια ατοπήματα που μπορούσαν να προσαφθούν στον Βενιζέλο, υπήρχε και ο Βενιζέλος «ως παμμέγιστον φως», που «έφερε προ εικοσιπέντε ετών την χαράν» και εχειροκροτήθη ως υπόσχεσις της εκ των κρητικών βουνών υπερτάτης ελληνικής αρετής».

Υπήρχε έτσι η γενική πεποίθηση ότι ο Βενιζέλος εχάραξε μια ολόκληρη εποχή, η οποία κυριολεκτικά έκλεισε με τον θάνατό του και επάνω στην οποία ο εκλιπών άφησε ανεξίτηλη τη σφραγίδα του. Και ίσως από τη σκοπιά αυτή δεν είναι τυχαίο ότι οι αντίπαλοι του Βενιζέλου αποκαλούνται συνήθως, ακόμη και σήμερα, «αντιβενιζελικοί», άρα με κάπως ετερόφωτο τρόπο και χωρίς αναφορά σε κάποιον αντίστοιχο ηγέτη της άλλης πλευράς. Χαρακτηριστικές είναι εν προκειμένω και οι ακόλουθες φράσεις του Γεωργίου Βλάχου από ένα άρθρο του, δημοσιευμένο στην «Καθημερινή» της 22.3.1936 (βλ. σελ.497 του προαναφερθέντος έργου): «Πρέπει να το εννοήσωμεν καλά όλοι ότι ο Ελευθέριος Βενιζέλος απέθανε και ότι έχομεν αποθάνει όλοι μαζί του. Βενιζελικοί, Αντιβενιζελικοί, παρελθόν, παρατάξεις, κίνδυνοι, παθήματα και τίτλοι του καθενός μας, έπαθαν όλα εγκεφαλικήν εμβολήν και αν δεν απέθαναν όλα, ψυχορραγούν. […] Διότι ο Ελευθέριος Βενιζέλος […] εδημιούργει μόνος την ιστορίαν την οποίαν οι άλλοι Ελληνες εκαλούμεθα είτε ως αντίπαλοι, είτε ως συστρατιώται, να ζήσωμεν».

Θα ήθελα να προσθέσω εδώ ότι ο τίτλος «Η Ελευθέριος Πολιτεία» που

επιλέξαμε για το Ενημερωτικό μας Δελτίο όχι μόνο παραπέμπει συνειρμικά στον Βίο και την Πολιτεία του Ελευθερίου Βενιζέλου, αλλά και αντιπροσωπεύει πλήρως, όπως πιστεύουμε, τις αξίες και αρχές του, καθώς, σύμφωνα με το *Λεξικόν Αρχαίας Ελληνικής Γλώσσης* του Ιωάννη Σταματάκου (1949, σελ. 327), ελευθέριος είναι αυτός που συμπεριφέρεται ως άνθρωπος ελεύθερος και ο οποίος είναι συνακόλουθα ειλικρινής, ενώ ως επίθετο του θεού Δία σημαίνει επίσης τον ελευθερωτή και λυτρωτή.

Εξάλλου, το έντονο πορτοκαλί προς καφέ χρώμα του τίτλου του Newsletter είναι εμπνευσμένο από το αντίστοιχο έμβλημα του Κόμματος των Φιλελευθέρων, την άγκυρα, που είχε ένα παρόμοιο χρώμα:

Σας προσκαλούμε λοιπόν να μοιρασθούμε μαζί αυτό το ταξίδι στην «Ελευθέριο Πολιτεία» και βεβαίως θα χαρούμε να φιλοξενήσουμε σε μελλοντικά τεύχη, αγαπητοί αναγνώστες, κάποιο κείμενό σας που θα εναρμονίζεται με το περιεχόμενο αυτού του Ενημερωτικού Δελτίου.

Ευχαριστίες, τέλος, οφείλονται και από τη θέση αυτή αφενός στον έως πρόσφατα Γραμματέα του Ιδρύματος και της Λέσχης κ. **Δημήτρη Ντούρο**, Διδάκτορα Νεότερης Ελληνικής Ιστορίας του Πανεπιστημίου Αθηνών, ο οποίος με πολλή επιμέλεια και γνώση ετοίμασε ένα πρώτο σχέδιο αυτού

του Ενημερωτικού Δελτίου, και αφετέρου στην νυν Γραμματέα κ. **Σταυρούλα Ψαρράκου**, Διπλωματούχο Μεταπτυχιακού Τμήματος (ΜΑ) Ιστορίας και Αρχαιολογίας του Πανεπιστημίου Αθηνών, η οποία συνέβαλε ιδιαίτερα στην τελική διαμόρφωση αυτού του τεύχους.

1. Συνέντευξη με τον Καθηγητή κ. Νικηφόρο Διαμαντούρο, Πρόεδρο της Ακαδημίας Αθηνών

Με αφορμή την έκδοση του πρώτου τεύχους του ανά χείρας Ενημερωτικού μας Δελτίου και την επικείμενη διεξαγωγή του Διήμερου Συνεδρίου για τον Ελευθέριο Βενιζέλο στις 4 και 5 Νοεμβρίου 2026, ο Πρόεδρος της Ακαδημίας Αθηνών Καθηγητής κ. Νικηφόρος Διαμαντούρος είχε την καλοσύνη να παραχωρήσει προς τον Πρόεδρο του Ιδρύματος Ιστορίας Ελευθερίου Βενιζέλου Καθηγητή κ. Νέστορα Κουράκης μια ιδιαιτέρως ενδιαφέρουσα συνέντευξη, μέσω της οποίας ο Ελευθέριος Βενιζέλος και η εποχή του συνδέονται με τη σημερινή Ελλάδα και τα διαχρονικά προβλήματά της.

Ο Καθηγητής κ. Νικηφόρος Διαμαντούρος, Πρόεδρος της Ακαδημίας Αθηνών, κατά τη διάρκεια επίσημης τελετής.

ΤΟ ΚΕΙΜΕΝΟ ΤΗΣ ΣΥΝΕΝΤΕΥΞΗΣ

«Ο Ελ. Βενιζέλος μπορεί να εξακολουθήσει να εμπνέει τις νεότερες γενιές […] ως μία πολιτική προσωπικότητα από την οποία μπορούμε να αντλήσουμε αρχές και τρόπους σκέψης με διαχρονική αξία».

ΕΡ.: Σε ένα αυτοβιογραφικό του δοκίμιο με τίτλο «Χειρόγραφο Σεπτ. ΄41» (εκδ. Ίκαρος, 1980, πρώτη έκδοση 1972), ο Γιώργος Σεφέρης, λαμβάνοντας αφορμή από τις δύο απόπειρες δολοφονίας κατά του Ελευθερίου Βενιζέλου, τον οποίο παρεμπιπτόντως αποκαλεί «μεγαλοφυία» (σελ. 20), σημειώνει, μεταξύ άλλων, ότι «οι άνθρωποι που έκριναν [τότε] τα πράγματα χωρίς κομματική ιδιοτέλεια ήταν ελάχιστοι και σχεδόν αστείοι»

(σελ. 19), καθώς και ότι «στην Ελλάδα υπάρχουν πάντα δύο κόσμοι που πολεμιούνται: ο κόσμος του Σωκράτη και ο κόσμος του Ανυτου, του Μέλητου και του Λύκωνα» (σελ. 11).
Πιστεύετε ότι ο Ελευθέριος Βενιζέλος έγινε στόχος τέτοιων επιθέσεων κατά της ζωής του διότι, σε ένα γενικότερο επίπεδο, προσπάθησε να αλλάξει παραδοσιακές νοοτροπίες και πολιτικά πάθη και να δημιουργήσει μια νέα Ελλάδα, όπου να πρυτανεύει αυτό που αποκαλούσε «κοινόν συμφέρον»;

ΑΠ.: Νομίζω ότι η παρατήρηση του Σεφέρη μας βοηθά να δούμε τον Βενιζέλο όχι μόνο ως μια μεγάλη πολιτική προσωπικότητα της εποχής του, αλλά και ως έναν άνθρωπο που επιχείρησε να αλλάξει βαθύτερα τον τρόπο με τον οποίο η Ελλάδα αντιλαμβανόταν το κράτος, τους θεσμούς και τη θέση της στον κόσμο.

Οι μεταρρυθμίσεις του δεν περιορίστηκαν σε επιμέρους πολιτικές επιλογές. Συνδέθηκαν με ένα ευρύτερο σχέδιο εκσυγχρονισμού της χώρας, ενίσχυσης των θεσμών και δημιουργίας ενός πιο σύγχρονου και αποτελεσματικού κράτους. Ιδίως κατά την τελευταία περίοδο της διακυβέρνησής του, από το 1928 έως το 1932, επιδίωξε τη σταθερότητα, την οικονομική και κοινωνική ανάπτυξη και την ενίσχυση της κοινοβουλευτικής δημοκρατίας.

Αλλά ακριβώς επειδή τέτοιες αλλαγές έρχονται αντιμέτωπες με παγιωμένες αντιλήψεις και ισχυρά συμφέροντα, ο Ελ. Βενιζέλος βρέθηκε στο επίκεντρο μιας εξαιρετικά οξείας πολιτικής αντιπαράθεσης. Η απόπειρα δολοφονίας του το 1933 και η πολιτική κρίση που ακολούθησε δεν μπορούν να αποσυνδεθούν

από το κλίμα του βαθύτατου Διχασμού και της πόλωσης που χαρακτήριζε τότε τη χώρα.

Θα έλεγα, επομένως, ότι ο Σεφέρης θέτει ένα ευρύτερο ζήτημα. Το ζήτημα δεν είναι μόνο η σύγκρουση δύο πολιτικών παρατάξεων, αλλά η δυσκολία μιας κοινωνίας να υπερβεί τα πάθη της και να θέσει το συλλογικό συμφέρον πάνω από την κομματική αντιπαράθεση. Και εδώ βρίσκεται, κατά τη γνώμη μου, η διαχρονική σημασία της φράσης του Βενιζέλου για το «κοινόν συμφέρον».

Η μεγάλη πολιτική δεν κρίνεται μόνο από το πόσο ριζικές είναι οι αλλαγές που επιχειρεί, αλλά και από την ικανότητά της να δημιουργεί συναινέσεις, να εμπεδώνει θεσμούς και να μετατρέπει τη σύγκρουση σε δημιουργική πολιτική αντιπαράθεση. Αυτό είναι ίσως και το πιο ενδιαφέρον σημείο της παρατήρησης του Σεφέρη: *ότι πίσω από τα πρόσωπα και τις παρατάξεις υπάρχει μια βαθύτερη σύγκρουση ανάμεσα σε δύο διαφορετικές αντιλήψεις για την πολιτική και τη δημοκρατική ζωή*.

ΕΡ.: Μπορούμε την προσπάθεια αυτή του Βενιζέλου για μια νέα Ελλάδα, απαλλαγμένη από ιδιοτελείς νοοτροπίες και πολιτικά πάθη, να τη συσχετίσουμε με το όραμα για τον αστικό εκσυγχρονισμό της χώρας; Ποια είναι τα κύρια στοιχεία ενός τέτοιου οράματος;

ΑΠ.: Ναι, νομίζω ότι μπορούμε να τη συσχετίσουμε άμεσα. Ο αστικός εκσυγχρονισμός, όμως, δεν πρέπει να νοηθεί απλώς ως μια διαδικασία οικονομικής ανάπτυξης ή ως μεταφορά ευρωπαϊκών προτύπων στην Ελλάδα. Είναι, κυρίως, μια

προσπάθεια να αλλάξει ο τρόπος με τον οποίο λειτουργούν το κράτος, οι θεσμοί και η ίδια η πολιτική ζωή.

Σε αυτή την έννοια, ο Ελ. Βενιζέλος υπήρξε κατεξοχήν εκφραστής ενός τέτοιου εγχειρήματος. Η αναθεώρηση του Συντάγματος το 1911, η ενίσχυση του κράτους δικαίου και των δημοκρατικών θεσμών, η αναδιοργάνωση της δημόσιας διοίκησης, αλλά και οι παρεμβάσεις στην οικονομία, την εκπαίδευση, την αγροτική πολιτική, την εργασία και την κοινωνική πρόνοια εντάσσονται σε μια ευρύτερη προσπάθεια να αποκτήσει η Ελλάδα τα χαρακτηριστικά ενός σύγχρονου ευρωπαϊκού κράτους.

Αν έπρεπε να συνοψίσω τα βασικά στοιχεία αυτού του οράματος, θα ξεχώριζα τέσσερα.

Πρώτον, *ισχυρούς και αξιόπιστους θεσμούς*. Ένα κράτος που λειτουργεί με κανόνες, που σέβεται το Σύνταγμα και τα δικαιώματα των πολιτών και που μπορεί να εφαρμόζει τις αποφάσεις του με συνέχεια και αποτελεσματικότητα.

Δεύτερον, *ένα σύγχρονο και αποτελεσματικό κράτος*, απαλλαγμένο από πελατειακές πρακτικές και από την αντίληψη ότι η πολιτική εξουσία είναι κυρίως μηχανισμός εξυπηρέτησης επιμέρους συμφερόντων.

Τρίτον, *οικονομική και κοινωνική ανάπτυξη*. Ο εκσυγχρονισμός δεν αφορά μόνο τους θεσμούς. Αφορά την παιδεία, την εργασία, την αγροτική παραγωγή, τις υποδομές, την οργάνωση της οικονομίας και, τελικά, τις δυνατότητες που έχει ο πολίτης να βελτιώσει τη ζωή του. Η πολιτική του Ελ. Βενιζέλου περιέλαβε παρεμβάσεις σε όλους αυτούς τους τομείς.

Και, τέταρτον, *μια διαφορετική πολιτική κουλτούρα*. Ίσως αυτό είναι και το πιο δύσκολο μέρος του εκσυγχρονισμού. Δεν αρκεί να αλλάξουν οι νόμοι και οι θεσμοί, αν δεν αλλάξει σταδιακά και η αντίληψη για την πολιτική. Η θέση του «κοινού συμφέροντος» που αναφέρατε στην προηγούμενη ερώτηση προϋποθέτει ακριβώς αυτή τη μετατόπιση, από την κομματική ή προσωπική επιδίωξη προς την αντίληψη της πολιτικής ως ευθύνης απέναντι στο δημόσιο συμφέρον.

Με αυτή την έννοια, ο αστικός εκσυγχρονισμός που συνδέεται με τον Ελ. Βενιζέλο δεν ήταν απλώς ένα πρόγραμμα μεταρρυθμίσεων. Ήταν ένα εγχείρημα που, με διορατικότητα, επιδίωκε να δημιουργήσει τις θεσμικές, οικονομικές και κοινωνικές προϋποθέσεις για μια Ελλάδα πιο σύγχρονη και πιο οργανωμένη, ικανή να ανταποκρίνεται στις ανάγκες της εποχής της και ταυτόχρονα να προετοιμάζεται για τις προκλήσεις του μέλλοντος.

ΕΡ.: Πόσο πολύ πιστεύετε ότι έχει αλλάξει τα τελευταία 100 χρόνια η πολιτική κουλτούρα των μικροσυμφερόντων, της ιδιοτέλειας και των κομματικών παθών που έχουν ταλανίσει τη χώρα και δημιουργούσαν ανέκαθεν ένα ανάχωμα στον εκσυγχρονισμό και εξευρωπαϊσμό της; Και για να θυμηθούμε την πολιτική κριτική του Κώστα Καρυωτάκη από το μακρινό 1928 στο άρθρο του «Ανάγκη Χρηστότητος» (έκδ. Φιλιππότη με επιμ. Γιάννη Παπακώστα, 1986, σελ. 52), πόσο πολύ ισχύει ακόμη η κραυγή αγωνίας του ότι «οι [δημόσιοι] υπάλληλοι εξακολουθούν να διορίζωνται, να παύωνται, να τιμωρούνται συμφώνως προς τας ορέξεις διαφόρων κομματαρχών. Συμβαίνει ώστε οι χρηστότεροι ακριβώς και ικανώτεροι εξ αυτών να υποσκελίζωνται

από τους επιτηδειωτέρους […]. Ο είς μετά τον άλλον οι ευσυνείδητοι υπάλληλοι υποχωρούν ή υποκύπτουν εις την διαφθοράν».

ΑΠΑΝΤΗΣΗ: Είναι αλήθεια, ότι εκατό χρόνια μετά, ορισμένες από τις παθογένειες που περιγράφει ο Καρυωτάκης εξακολουθούν να απασχολούν τη δημόσια ζωή, ασφαλώς όμως σε ένα εντελώς διαφορετικό θεσμικό και κοινωνικό πλαίσιο. Έχουν αλλάξει οι θεσμοί, οι διαδικασίες και οι απαιτήσεις της σύγχρονης δημοκρατίας, όχι όμως πάντα και οι αντιλήψεις που τροφοδοτούν την ιδιοτέλεια, την κομματική εύνοια και την υποχώρηση της αξιοκρατίας

Όμως, θα ήταν εξίσου άδικο, να θεωρήσουμε ότι η Ελλάδα του 2026 είναι η Ελλάδα του 1928. Η θεσμική της διαδρομή υπήρξε μεγάλη και ουσιαστική. Η χώρα έχει διανύσει μια πολύ μεγάλη απόσταση ως προς την οργάνωση του κράτους, την κατοχύρωση των θεσμών και τη λειτουργία της δημόσιας διοίκησης. Ιδίως τις τελευταίες δεκαετίες έχουν γίνει σημαντικά βήματα προς την ενίσχυση της αξιοκρατίας, της διαφάνειας και της θεσμικής λογοδοσίας.

Το ενδιαφέρον είναι ότι η παρατήρηση του Καρυωτάκη εξακολουθεί να μας αφορά όχι επειδή οι θεσμοί έμειναν αμετάβλητοι, αλλά επειδή καμία θεσμική μεταρρύθμιση δεν αρκεί από μόνη της για να αλλάξει μια πολιτική κουλτούρα. Η αξιοκρατία δεν είναι μόνο ένα σύστημα κανόνων για τον διορισμό και την υπηρεσιακή εξέλιξη. Είναι, πρωτίστως, μια αντίληψη σύμφωνα με την οποία η δημόσια θέση αποτελεί ευθύνη και όχι προνόμιο, και η ικανότητα και η ακεραιότητα πρέπει να έχουν μεγαλύτερη βαρύτητα από την προσωπική ή

κομματική εύνοια.

Από αυτή την άποψη, η κραυγή του Καρυωτάκη έχει ακόμη μια διαχρονική αξία. Μας θυμίζει ότι ο εκσυγχρονισμός του κράτους δεν ολοκληρώνεται ποτέ. Απαιτεί διαρκή προσήλωση στους θεσμούς, κανόνες που εφαρμόζονται με συνέπεια και μια δημόσια διοίκηση που μπορεί να λειτουργεί με επαγγελματισμό και ανεξαρτησία από τις εκάστοτε πολιτικές συγκυρίες.

Υπάρχει, ωστόσο, και μια ουσιαστική διαφορά σε σχέση με το 1928. Σήμερα διαθέτουμε πολύ ισχυρότερο θεσμικό πλαίσιο και περισσότερους μηχανισμούς ελέγχου και λογοδοσίας. Το ζητούμενο είναι αυτοί οι θεσμοί να λειτουργούν στην πράξη και να εμπεδώνουν την πεποίθηση ότι η πολιτεία υπηρετεί το δημόσιο συμφέρον με κανόνες που ισχύουν για όλους. Ο ΟΟΣΑ επισημαίνει ότι η Ελλάδα έχει προχωρήσει σε σημαντικές μεταρρυθμίσεις της δημόσιας διοίκησης, αλλά ταυτόχρονα καταγράφει περιθώρια βελτίωσης στην αποτελεσματικότητα της διακυβέρνησης και στην εμπιστοσύνη προς τους δημόσιους θεσμούς.

Ίσως, λοιπόν, το πιο ουσιαστικό μάθημα από τον Καρυωτάκη, έναν αιώνα μετά, είναι ότι ο εκσυγχρονισμός δεν είναι μια κατάσταση που κατακτάται οριστικά. Είναι μια διαρκής θεσμική και πολιτική προσπάθεια. Και η ποιότητα μιας δημοκρατίας κρίνεται σε μεγάλο βαθμό από το αν μπορεί να διασφαλίζει ότι η αξιοκρατία, η ακεραιότητα και το δημόσιο συμφέρον υπερισχύουν των μικρών ή μεγαλύτερων ιδιοτελών επιδιώξεων.

ΕΡ.: Στο μέτρο κατά το οποίο η στενόμυαλη αυτή κουλτούρα του κομματισμού και της ιδιοτέλειας εξακολουθεί να ταλανίζει και

σήμερα έως ένα βαθμό τη χώρα μας, πιστεύετε ότι ο Ελευθέριος Βενιζέλος, ως πρωτεργάτης μιας κουλτούρας με επίκεντρο το υπερκομματικό δημόσιο συμφέρον και με βασικό άξονα την επίτευξη μιας χρυσής τομής μεταξύ Κράτους Δικαίου, Κράτους Πρόνοιας και αποτελεσματικής κρατικής λειτουργίας, μπορεί και σήμερα να εμπνέει και να προβάλλει ως πρότυπο διαχρονικού Πολιτικού Ηγέτη για τις νεότερες γενιές;

ΑΠ.: Ναι, πιστεύω ότι ο Ελ. Βενιζέλος μπορεί να εξακολουθήσει να εμπνέει τις νεότερες γενιές, όχι ως ένα πρότυπο προς άκριτη μίμηση, αλλά ως μια πολιτική προσωπικότητα από την οποία μπορούμε να αντλήσουμε αρχές και τρόπους σκέψης με διαχρονική αξία.

Η σημαντικότερη ίσως παρακαταθήκη του βρίσκεται στην αντίληψη ότι η πολιτική οφείλει να υπηρετεί έναν ευρύτερο ορίζοντα από την κομματική επιδίωξη και το πρόσκαιρο πολιτικό όφελος. Η έννοια του δημόσιου συμφέροντος, η προσήλωση στους θεσμούς, η ανάγκη ενός αποτελεσματικού κράτους και η σύνδεση της κρατικής λειτουργίας με την κοινωνική προστασία αποτελούν ζητήματα που εξακολουθούν να βρίσκονται στον πυρήνα της δημοκρατικής πολιτικής.

Εξίσου σημαντική είναι η διορατικότητα με την οποία αντιμετώπιζε τις αλλαγές που συντελούνταν γύρω από την Ελλάδα. Ο Ελ. Βενιζέλος δεν περιοριζόταν στη διαχείριση του παρόντος. Επιχειρούσε να διαμορφώσει τις προϋποθέσεις για τη θέση της χώρας στο μέλλον. Αυτή η ικανότητα να συνδυάζει τη γνώση των πραγματικών δεδομένων με μια μακρόπνοη αντίληψη για το τι μπορεί να γίνει η χώρα αποτελεί ίσως ένα από τα πιο

επίκαιρα στοιχεία της πολιτικής του παρακαταθήκης.

Ωστόσο, η διαχρονικότητα ενός πολιτικού ηγέτη δεν σημαίνει ότι οι ιδέες και οι επιλογές του μπορούν να μεταφερθούν αυτούσιες σε μια άλλη εποχή. Οι κοινωνίες αλλάζουν, οι θεσμοί εξελίσσονται και οι προκλήσεις μεταβάλλονται. Αυτό που μπορεί να παραμείνει ζωντανό είναι ο τρόπος με τον οποίο ένας ηγέτης αντιμετωπίζει την ευθύνη απέναντι στη χώρα, η ικανότητα να υπερβαίνει το πρόσκαιρο, να θέτει μακροπρόθεσμους στόχους και να επιχειρεί μεταρρυθμίσεις που ενισχύουν τους θεσμούς και τη συνοχή του κράτους.

Υπό αυτή την έννοια, ο Ελ. Βενιζέλος μπορεί να ενδιαφέρει ιδιαίτερα τις νεότερες γενιές. Όχι επειδή ανήκει στο παρελθόν, αλλά επειδή ορισμένα από τα ερωτήματα που αντιμετώπισε παραμένουν ανοιχτά. *Πώς συνδυάζεται η αποτελεσματικότητα του κράτους με το Κράτος Δικαίου, πώς η κοινωνική προστασία συμβαδίζει με την οικονομική ανάπτυξη και, πάνω απ' όλα, πώς το πολιτικό συμφέρον μπορεί να υποτάσσεται στο μακροπρόθεσμο δημόσιο συμφέρον.*

Ίσως, άλλωστε, η διαχρονική αξία του Ελ. Βενιζέλου να βρίσκεται ακριβώς στην ικανότητά του να αντιλαμβάνεται ότι η πολιτική δεν μπορεί να περιορίζεται στη διαχείριση του παρόντος. Σήμερα, αυτή η ανάγκη αποκτά μια πολύ ευρύτερη διάσταση. Ζούμε σε έναν κόσμο βαθιάς αλληλεξάρτησης, όπου οι μεγάλες προκλήσεις υπερβαίνουν τα σύνορα των κρατών και απαιτούν κοινές απαντήσεις.

Η τεχνητή νοημοσύνη είναι το χαρακτηριστικότερο παράδειγμα. Μια τεχνολογία που διαπερνά πλέον κάθε πεδίο της ζωής μας δεν

μπορεί να αντιμετωπιστεί μόνο ως ζήτημα τεχνολογικής προόδου. Απαιτεί ένα κοινό θεσμικό και ηθικό πλαίσιο, ώστε η καινοτομία να συμβαδίζει με την προστασία των δικαιωμάτων, τη δημοκρατία και το δημόσιο συμφέρον. Όσο περισσότερο αλληλεξαρτώνται οι κοινωνίες μας, τόσο περισσότερο η ευθύνη της πολιτικής υπερβαίνει το άμεσο και το επιμέρους.

Αυτό, κατά τη γνώμη μου, είναι ένα από τα σημαντικότερα μαθήματα που μπορούμε να αντλήσουμε σήμερα από τον Ελ. Βενιζέλο. Η διορατικότητα δεν είναι απλώς η ικανότητα να προβλέπει κανείς τις εξελίξεις. Είναι η ικανότητα να δημιουργεί εγκαίρως τους θεσμούς και τις προϋποθέσεις που θα επιτρέψουν στην πολιτεία να τις αντιμετωπίσει.

Και σε έναν κόσμο όπου η αλληλεξάρτηση δεν αποτελεί πλέον επιλογή αλλά συνθήκη, η πολιτική ηγεσία καλείται περισσότερο από ποτέ να βλέπει πέρα από το πρόσκαιρο, να επενδύει στη συνεργασία και να υπηρετεί ένα δημόσιο συμφέρον που αποκτά ολοένα και περισσότερο παγκόσμια διάσταση.

2. Η Λέσχη Φιλελευθέρων

Η Λέσχη Φιλελευθέρων ιδρύθηκε το 1917, μέσα στα ταραγμένα χρόνια του Εθνικού Διχασμού, ως ένας χώρος κοινωνικής, αλλά και πολιτικής συναναστροφής.

Ευθύς εξαρχής, προσέλκυσε εξέχουσες προσωπικότητες της αθηναϊκής κοινωνίας, οι ιδέες των οποίων δεν ταυτίζονταν απαραίτητα με αυτές του Ελευθερίου Βενιζέλου, εντάσσονταν όμως σε ένα ευρύτερο προοδευτικό/ φιλελεύθερο φάσμα. Με τον τρόπο αυτό, η Λέσχη κατέστη μια ευρύτερη δεξαμενή σκέψης από την οποία θα μπορούσε στο εξής ο βενιζελικός πολιτικός κόσμος να αντλεί ιδέες για τη χάραξη πολιτικής. Αλλωστε, ο Βενιζέλος αντιλαμβανόταν ότι για να εμπεδωθούν οι μεταρρυθμίσεις που οι κυβερνήσεις των Φιλελευθέρων εισήγαγαν από το 1910, απαιτούνταν μεγάλες θεσμικές τομές. Έτσι, η Λέσχη σχεδιάσθηκε ως ο χώρος όπου η πολιτική ηγεσία θα συνομιλούσε με την κοινωνική, πνευματική και οικονομική ηγεσία της χώρας προς εδραίωση, συνέχιση και βελτίωση αυτών των μεταρρυθμίσεων.

Περαιτέρω, η Λέσχη αυτή, μαζί με άλλες Λέσχες Φιλελευθέρων που άρχισαν να ιδρύονται τότε σε όλη τη χώρα, απετέλεσε τον κύριο ιδεολογικό και οργανωτικό βραχίονα της βενιζελικής παράταξης για τις δεκαετίες που ακολούθησαν. Ειδικότερα η Λέσχη των Αθηνών, όπως και οι υπόλοιπες που ιδρύθηκαν στη Θεσσαλονίκη, την Πάτρα, το Ηράκλειο, τα Χανιά και αλλού, συνιστούσαν και οργανώσεις βάσης, με την έννοια ότι τα μέλη τους πλήρωναν τακτική συνδρομή και ανελάμβαναν οργανωτικά καθήκοντα, ιδίως εν όψει εκλογών.

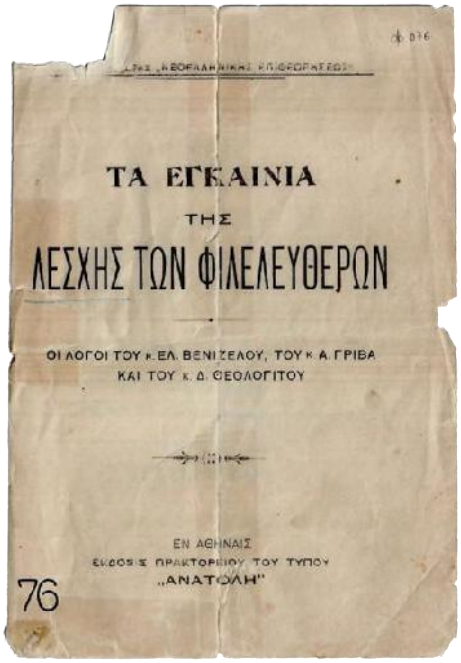
Τέλος, η ίδρυση της Λέσχης επιχείρησε να καλύψει και ένα γενικότερο θεσμικό έλλειμμα της ελληνικής πολιτικής σκηνής, η οποία μέχρι τότε κυριαρχούνταν από προσωποπαγή κόμματα και πελατειακά δίκτυα.

Η υλοποίηση του εγχειρήματος αυτού κατέστη δυνατή χάρη στη γενναιόδωρη προσφορά του εμπόρου Δημήτριου Θεολογίτη, ο οποίος δώρισε το μέγαρο επί της οδού Εδουάρδου Λω 2Α (πρώην οικία Κουτσαλέξη). Ο ίδιος μάλιστα κάλυψε με δικά του έξοδα και την

απαραίτητη επίπλωση του χώρου. Έως την αποπεράτωση των εργασιών στο μέγαρο της Εδουάρδου Λω, η Λέσχη εγκαταστάθηκε προσωρινά σε οίκημα της οικογένειας Σιμοπούλου επί της οδού Μητροπόλεως, πλησίον της πλατείας Συντάγματος.

Ένα σπάνιο τεκμήριο που είναι εδώ ψηφιακά προσβάσιμο και εναπόκειται στο Αρχείο του Ιδρύματος Ιστορίας Ελευθερίου Βενιζέλου, με τίτλο «*Τα Εγκαίνια της Λέσχης των Φιλελευθέρων*» (έκδοση του Πρακτορείου Τύπου «Ανατολή», προσβάσιμη εδώ μέσω του υπερσυνδέσμου) διασώζει τα διαμειφθέντα κατά την τελετή των εγκαινίων περί τα μέσα Οκτωβρίου του 1917, καθώς και τους λόγους που εκφωνήθηκαν από τους βασικούς συντελεστές εκείνης της εκδήλωσης, ήτοι τον τότε Πρωθυ- πουργό Ελευθέριο Βενιζέλο, τον Πρόεδρο της Λέσχης και Υφυπουργό Στρατιωτικών Αλέξιο Γρίβα, και τον δωρητή Δημήτριο Θεολογίτη.

Λαμβάνοντας τον λόγο αμέσως μετά τον αγιασμό που πραγματοποιήθηκε, ο Πρόεδρος της Λέσχης **Αλέξιος Γρίβας** υπογράμμισε την έως τότε απουσία οργανωμένων πολιτικών κέντρων στον τόπο. Τόνισε δε ότι *«ἡ ταυτότης τῶν σκέψεων καὶ τῶν αἰσθημάτων δὲν ἀρκεῖ, ὅταν αὕτη εἶναι διεσπαρμένη (...) ἄνευ συνοχῆς»*. Για τον ίδιο, λοιπόν, η Λέσχη θα αποτελούσε τον συνδετικό κρίκο που θα μετέτρεπε την ιδεολογική συγγένεια των πολιτών σε οργανωμένη και συντονισμένη πολιτική δράση. Παράλληλα, ο Γρίβας συνέδεσε τη συγκυρία των εγκαινίων με την πολεμική προσπάθεια της χώρας στο πλευρό των Συμμάχων της Αντάντ, πλέκοντας το εγκώμιο του Ελευθερίου Βενιζέλου ως του ηγέτη που ανέσυρε το έθνος από τον «λήθαργο».

ΤΑ ΕΓΚΑΙΝΙΑ
ΤΗΣ
ΛΕΣΧΗΣ ΤΩΝ ΦΙΛΕΛΕΥΘΕΡΩΝ
ΟΙ ΛΟΓΟΙ ΤΟΥ κ. ΕΛ. ΒΕΝΙΖΕΛΟΥ, ΤΟΥ κ. Α. ΓΡΙΒΑ
ΚΑΙ ΤΟΥ κ. Δ. ΘΕΟΛΟΓΙΤΟΥ
ΕΝ ΑΘΗΝΑΙΣ
ΕΚΔΟΣΙΣ ΠΡΑΚΤΟΡΕΙΟΥ ΤΟΥ ΤΥΠΟΥ
„ΑΝΑΤΟΛΗ"
76

Εν συνεχεία, στη σύντομη παρέμβασή του, ο δωρητής του κτιρίου, **Δημήτριος Θεολογίτης**, ανέφερε ότι, στερούμενος το χάρισμα του δημόσιου λόγου ή της αρθρογραφίας, αποφάσισε να προσφέρει την περιουσία του ως «λίθο» για την ηθική και πολιτική ανάταση του έθνους. Ευχή του ήταν, όπως

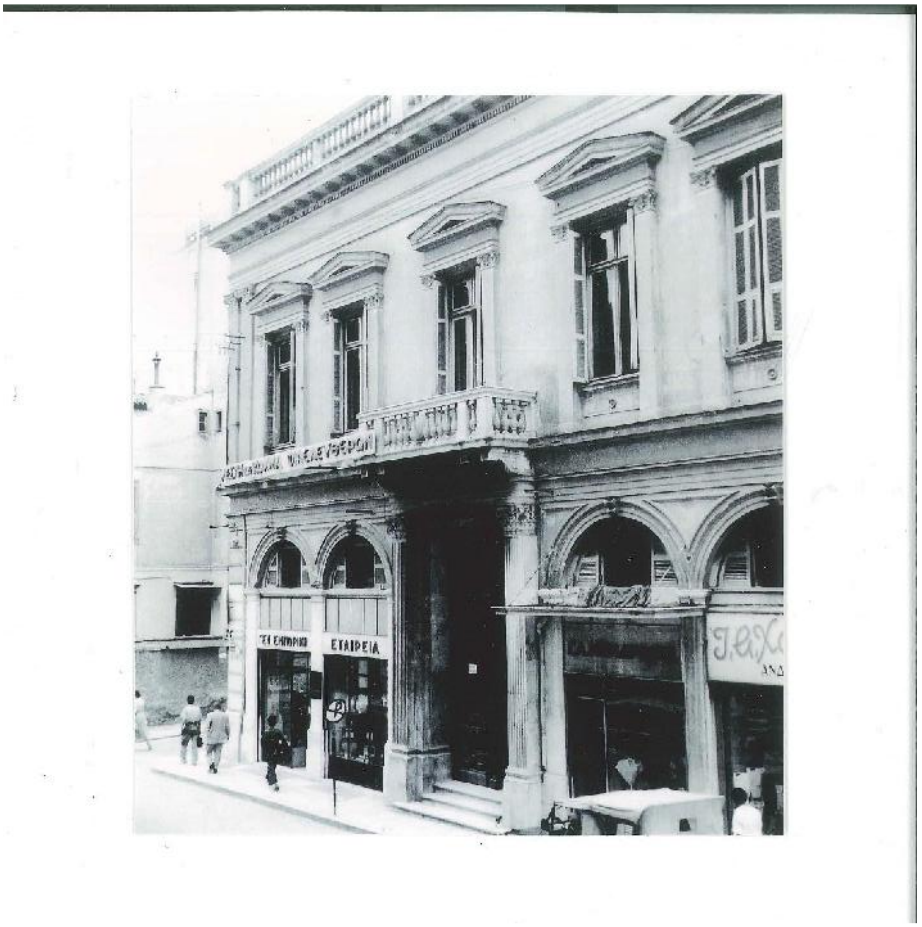
υπογράμμισε ο ίδιος, η Λέσχη να εξελιχθεί σε έναν πραγματικό *«Ναό της Ελευθερίας»*.

Η ομιλία του **Ελευθερίου Βενιζέλου** αποτελεί το σημαντικότερο μέρος του τεκμηρίου, δεδομένου ότι σε αυτήν συμπυκνώνεται η πολιτική του θεώρηση. Αφού καυτηρίασε την έλλειψη οργανωμένων κομμάτων στην Ελλάδα σε σύγκριση με τα υπόλοιπα ευρωπαϊκά κράτη, τόνισε ότι στόχος του, μέσω της ίδρυσης της Λέσχης, ήταν η δημιουργία μόνιμων κομματικών δομών χωρίς προσωποπαγή χαρακτήρα, έτσι ώστε όχι μόνο το Κόμμα των Φιλελευθέρων καθ΄εαυτό, αλλά και η πολιτική ζωή του τόπου συλλήβδην να συνεχίσουν να λειτουργούν εύρυθμα, ακόμη και *«μετὰ τὴν ἔκλειψιν τοῦ σημερινοῦ ἀρχηγοῦ».*

Σε άλλο σημείο της ομιλίας του, ο Βενιζέλος διατύπωσε επίσης μια θεμελιώδη αρχή της δημοκρατίας: η άσκηση της εξουσίας δεν απορρέει από κάποιο «ελέω Θεού» δικαίωμα, αλλά από την εντολή του λαού. Ο εκάστοτε κυβερνήτης οφείλει να υπηρετεί αποκλειστικά το κοινό συμφέρον, παραμερίζοντας τα ατομικά ή και τα στενά κομματικά συμφέροντα.

Ιδιαίτερα πρωτοποριακή παρουσιάζεται επίσης η θέση του για τον ρόλο των πολιτών. Ο αρχηγός των Φιλελευθέρων υπογράμμισε ότι ο λαός δεν πρέπει να εκφράζει την πολιτική του θέση μόνο κατά τις εκλογικές περιόδους, αλλά αντιθέτως οφείλει να παρακολουθεί και να ελέγχει διαρκώς τους αιρετούς άρχοντες. *«Κάθε Ἀρχὴ ἀνεξέλεγκτος εἶναι φυσικὸν νὰ ἐκτρέπεται»*, προειδοποιούσε χαρακτηριστικά, υπογραμμίζοντας ότι μόνον η διαρκής επαγρύπνηση των πολιτών μπορεί να εμποδίσει τα παραστρατήματα της εξουσίας.

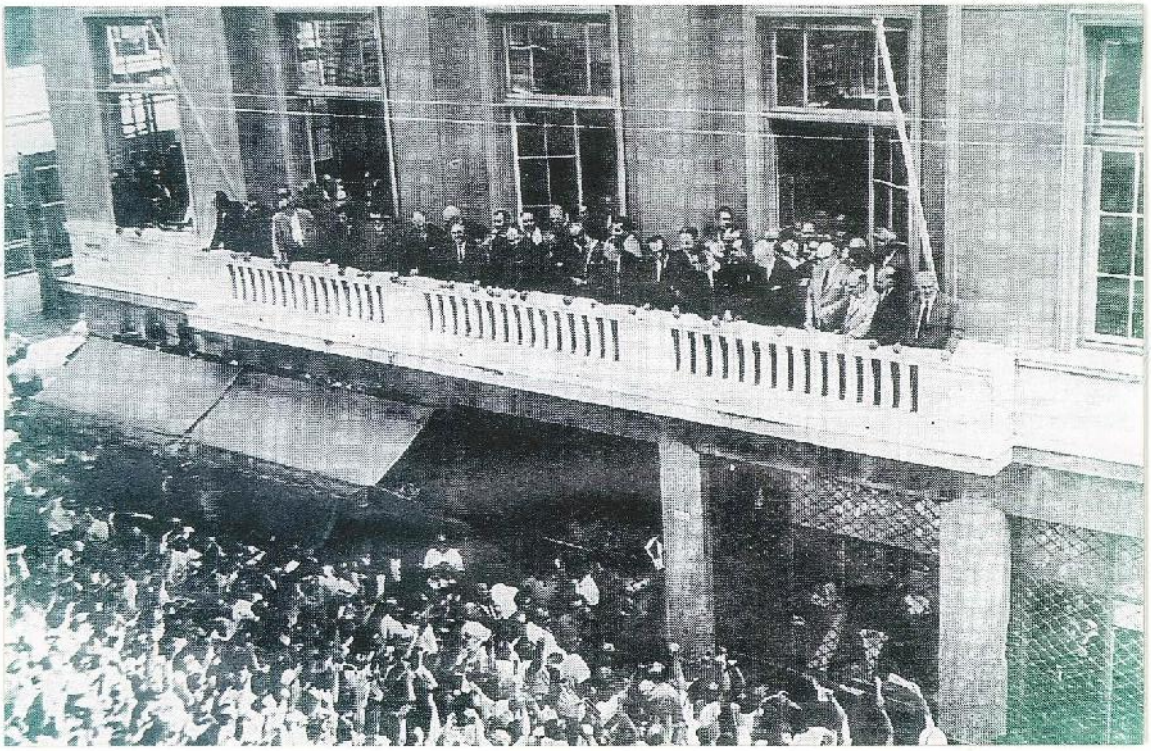
Μετά τον Β΄ Παγκόσμιο Πόλεμο, η Λέσχη συνδέθηκε στενότερα με το Κόμμα Φιλελευθέρων και λειτούργησε ως σημαντικό εφαλτήριο για τη σταδιοδρομία πολλών πολιτευτών. Ο γιος του Ελευθερίου, Σοφοκλής Βενιζέλος τροποποίησε μάλιστα το Καταστατικό της, ώστε η Λέσχη να καταστεί εκ νέου ένας χώρος κοινωνικής και πνευματικής «ζύμωσης», και όχι απλώς πολιτικής δραστηριότητας.

Αποψη του αρχικού διώροφου μεγάρου της Λέσχης Φιλελευθέρων

Το 1952 αποφασίσθηκε η κατεδάφιση του παλαιού νεοκλασικού και η ανέγερση του νέου πολυώροφου κτιρίου επί της οδού Χρήστου Λαδά 2, η οποία αποπερατώθηκε το 1954.

Τις αμέσως επόμενες δεκαετίες, η Λέσχη Φιλελευθέρων άρχισε να αποκτά έναν επιστημονικό και μουσειακό χαρακτήρα, με την ιδιαίτερη φροντίδα του Στέφανου Ι. Στεφάνου, ιδιαίτερου γραμματέα του Ελευθερίου Βενιζέλου κατά τη διάρκεια της λεγόμενης «Μεγάλης Τετραετίας» (1928-1932), αλλά ταυτόχρονα αποτέλεσε κατά τις δεκαετίες 1950 και 1960 τον βασικό χώρο πολιτικών συναντήσεων και διεργασιών των ηγετών του Κέντρου, ιδίως του Γεωργίου Παπσνδρέου και του Σοφοκλή Βενιζέλου.

Ο Γεώργιος Παπανδρέου (πέμπτος από δεξιά), ενώ χαιρετά τα πλήθη από τον εξώστη της Λέσχης Φιλελευθέρων, μαζί με βουλευτές και στελέχη της Ενωσης Κέντρου, κατά την περίοδο των «Ιουλιανών» (1965).

Αργότερα, το 1972, καθιερώθηκε η ονομασία της Λέσχης να είναι: «Λέσχη Φιλελευθέρων – Μνήμη Ελευθερίου Βενιζέλου», ώστε να τιμάται και με αυτόν τον τρόπο η μνήμη του Εθνάρχη. Οι καταστατικοί της σκοποί επικεντρώθηκαν πλέον στην ιστορική έρευνα, τη διατήρηση ιστορικού αρχείου και βιβλιοθήκης, τη λειτουργία μουσείου και την προβολή των φιλελεύθερων ιδεών.

Στο πλαίσιο αυτό, συγκροτήθηκε μια συλλογή με αντικείμενα που σχετίζονται με τη ζωή και τη δράση του Ελευθερίου Βενιζέλου. Δημιουργήθηκε επίσης η σημαντική βιβλιοθήκη της Λέσχης, με άνω των 3.000 τίτλων βιβλίων και άλλων δημοσιευμάτων για τον Βενιζέλο και την εποχή του, καθώς και ένα πολύτιμο αρχείο εφημερίδων και αποκομμάτων,

που αναμφίβολα αποτελούν σημαντικά εργαλεία για τους ερευνητές. Επίσης, στη Λέσχη Φιλελευθέρων στεγάζεται σήμερα και ένα πολύτιμο αρχείο με πάνω από 7.000 ιστορικά τεκμήρια από τη ζωή και τη δράση του ιστορικού ηγέτη των Φιλελευθέρων.

3.Το Ίδρυμα Ιστορίας Ελευθερίου Βενιζέλου

Το «Ίδρυμα Ιστορίας του Ελευθερίου Βενιζέλου και της Αντίστοιχης Εθνικής Περιόδου», όπως είναι η πλήρης ονομασία του, ιδρύθηκε το 1986, με πρωτοβουλία της Λέσχης Φιλελευθέρων. Οι στόχοι και οι σκοποί του, σύμφωνα με τον Οργανισμό του (ΦΕΚ Β΄352/ 26.5.1986) είναι:

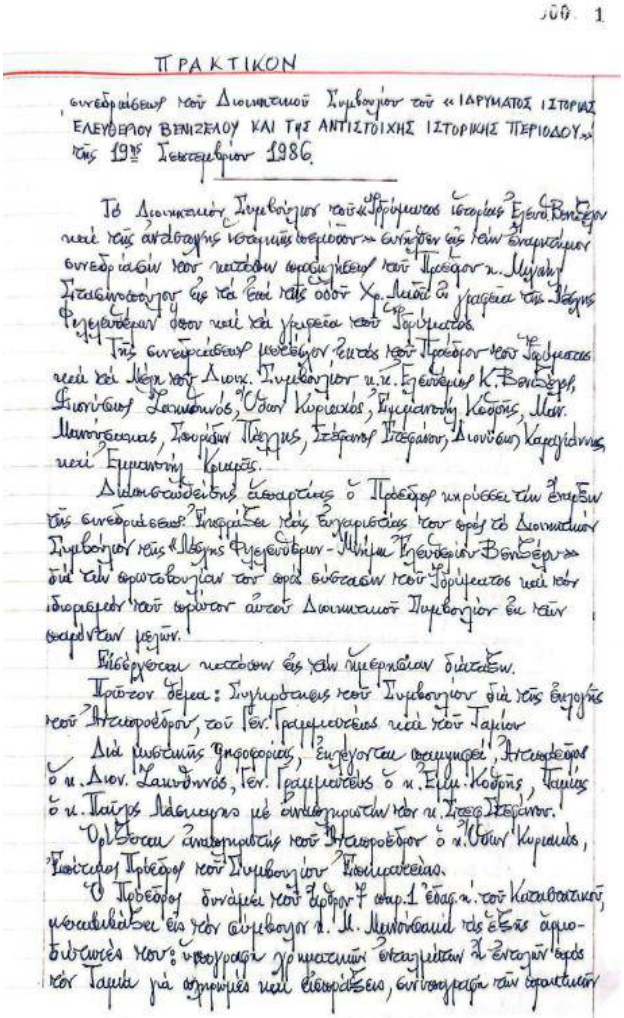
a. Η συγκέντρωση ιστορικών αρχείων για την ιστορία του Ελευθερίου Βενιζέλου καθώς και της αντίστοιχης περιόδου του εθνικού και ιστορικού βίου των Ελλήνων. Τα χρονικά όρια, πάντως, του ιστορικού πλαισίου του Ιδρύματος είναι δυνατόν να επεκταθούν, κατά την κρίση της Διοίκησης, και σε ιστορικές περιόδους που προηγούνται εκείνης

του Ελευθερίου Βενιζέλου ή και την ακολουθούν, έτσι ώστε να διασφαλίζεται μια ολιστική θεώρηση των ιστορικών γεγονότων.

b. Η συστηματική ταξινόμηση και οργάνωση αυτού του υλικού, ώστε να είναι αξιοποιήσιμο από ερευνητές.

c. Η διευκόλυνση και, γενικώς, η προώθηση συγγραφής μονογραφιών για τα θέματα που σχετίζονται με το Ίδρυμα.

Πρώτος Πρόεδρος του Ιδρύματος Ελευθερίου Βενιζέλου υπήρξε ο Μιχαήλ Στασινόπουλος (Ακαδημαϊκός και πρώτος Πρόεδρος της Ελληνικής Δημοκρατίας), ενώ ακολούθησαν ο Ελευθέριος Κ. Βενιζέλος (τελευταίος εγγονός του Εθνάρχη), ο διακεκριμένος Δικηγόρος Γεώργιος Κ. Στεφανάκης (επίσης συγγενής του Εθνάρχη από την πλευρά της αδελφής του Κατίγκως, η οποία είναι προγιαγιά του) και, από το 2025, ο κρητικής καταγωγής Καθηγητής Πανεπιστημίου Νέστωρ Ε. Κουράκης.

ΠΡΑΚΤΙΚΟΝ

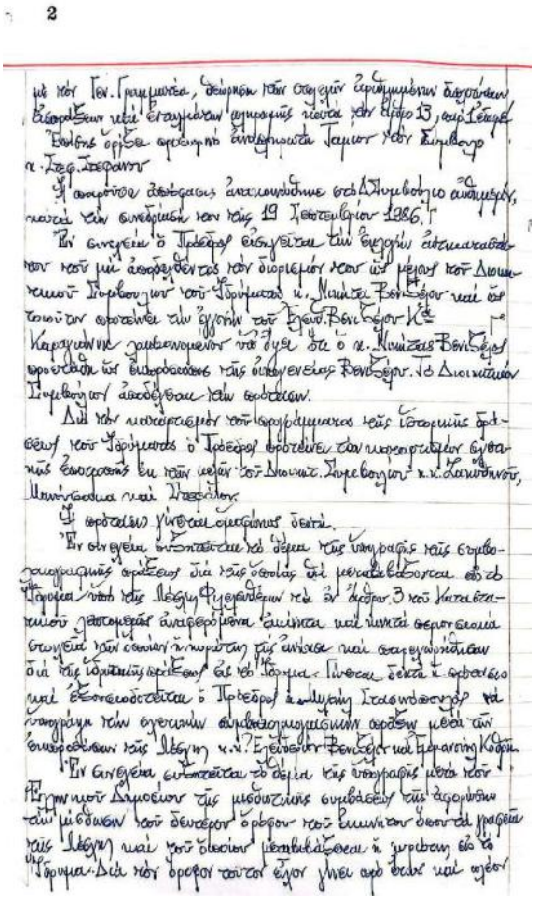
συνεδριάσεως τοῦ Διοικητικοῦ Συμβουλίου τοῦ «ΙΔΡΥΜΑΤΟΣ ΙΣΤΟΡΙΑΣ ΕΛΕΥΘΕΡΙΟΥ ΒΕΝΙΖΕΛΟΥ ΚΑΙ ΤΗΣ ΑΝΤΙΣΤΟΙΧΗΣ ΙΣΤΟΡΙΚΗΣ ΠΕΡΙΟΔΟΥ» τῆς 19ης Σεπτεμβρίου 1986.

Σήμερα, το Ίδρυμα συνεργάζεται στενά με τη Λέσχη, αξιοποιώντας τον πλούτο των συλλογών της και το αρχειακό της υλικό. Διοργανώνονται έτσι κοινές επιστημονικές εκδηλώσεις, δημοσιεύονται μελέτες ως απότοκο αυτών των εκδηλώσεων, διατηρείται κοινή ιστοσελίδα, τα Διοικητικά Συμβούλια των δύο φορέων συνεδριάζουν από κοινού και ο σχεδιασμός των δράσεων γίνεται κατά τρόπο ώστε, με τη συμβολή των δύο φορέων, να προάγεται η έρευνα και να αναδεικνύεται το έργο που επιτελέσθηκε κατά τις πρώτες δεκαετίες του 20ού αιώνα από τον Ελευθέριο

Βενιζέλο ως αναμορφωτή της νεότερης Ελλάδας και πρωταγωνιστή της εδαφικής της ολοκλήρωσης.

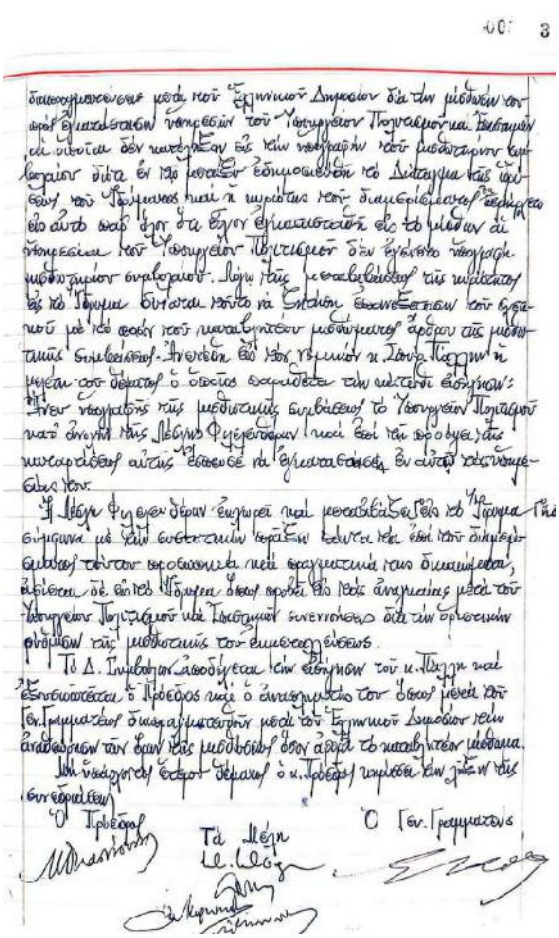
Στις 19 Σεπτεμβρίου 1986, δηλ. πριν από 40 χρόνια, στα γραφεία της «Λέσχης Φιλελευθέρων» επί της οδού Χρήστου Λαδά 2 στην Αθήνα, πραγματοποιήθηκε η ιστορική πρώτη συνεδρίαση του Διοικητικού Συμβουλίου του νεοσυσταθέντος «Ιδρύματος Ιστορίας Ελευθερίου Βενιζέλου και της Αντίστοιχης Ιστορικής Περιόδου», τα επίσημα πρακτικά της οποίας παρουσιάζονται στο παρόν τεύχος του Ενημερωτικού Δελτίου.

Η συνεδρίαση αυτή αποτελεί το θεσμικό ορόσημο για τη σύζευξη των δράσεων της Λέσχης με εκείνες ενός αυτόνομου φορέα αφιερωμένου στη συγκέντρωση ιστορικών αρχείων, τη συστηματική κατάταξή τους και την προώθηση των ιστορικών αναδιφήσεων και τη διατήρηση της εθνικής μνήμης.

Κηρύσσοντας την έναρξη των εργασιών, ο Πρόεδρος του Δ.Σ., Μιχαήλ Στασινόπουλος, εξέφρασε τις θερμές ευχαριστίες του προς τη Λέσχη Φιλελευθέρων - Μνήμη Ελευθερίου Βενιζέλου για την πρωτοβουλία σύστασης του Ιδρύματος και τον διορισμό των μελών της πρώτης διοίκησης. Αμέσως μετά, το Συμβούλιο προχώρησε στη συγκρότησή του σε σώμα μέσω μυστικής ψηφοφορίας. Αντιπρόεδρος εξελέγη ο τότε βουλευτής Διονύσιος Λιβανός, Γενικός Γραμματέας ο πρ. Βουλευτής και Υπουργός Εμμανουήλ Κοθρής, Ταμίας ο πρ. Πρόεδρος του Δικηγορικού Συλλόγου Αθηνών Σπυρίδων Πάλλης (με αναπληρωτή τον Στέφανο Στεφάνου), ενώ ο Καθηγητής Πανεπιστημίου Εμμανουήλ Κριαράς ανακηρύχθηκε Επίτιμος Πρόεδρος.

Παράλληλα, βάσει των καταστατικών προνοιών, ο Πρόεδρος εκχώρησε συγκεκριμένες διαχειριστικές αρμοδιότητες στον Σύμβουλο Μανώλη Μπονέλο σχετικά με την υπογραφή χρηματικών ενταλμάτων.

Στο πλαίσιο των οργανωτικών ρυθμίσεων του Ιδρύματος, το Σώμα ασχολήθηκε εν συνεχεία με την αντικατάσταση ενός μέλους, καθώς ο Νικήτας Βενιζέλος δεν αποδέχθηκε τη θέση του στο Συμβούλιο. Κατόπιν προτάσεως, εγκρίθηκε ομόφωνα η είσοδος του εγγονού του, Νικήτα-Ελευθερίου Βενιζέλου. Ακολούθως, για την ουσιαστική ενεργοποίηση των επιστημονικών σκοπών του φορέα, συγκροτήθηκε τριμελής επιτροπή, αποτελούμενη από τους Διονύσιο Καρεγλάνη, Μανώλη Μπονέλο και Στέφανο Στεφάνου– με αντικείμενο τη σύνταξη ενός ολοκληρωμένου προγράμματος δράσεων του Ιδρύματος.

Ακολούθως, ιδιαίτερη έμφαση δόθηκε στα περιουσιακά και διοικητικά ζητήματα που συνέδεαν το Ίδρυμα με τη Λέσχη Φιλελευθέρων. Το Δ.Σ. ενέκρινε την υπογραφή της συμβολαιογραφικής πράξης για τη μεταβίβαση των κινητών και ακίνητων περιουσιακών στοιχείων της Λέσχης προς το Ίδρυμα, εξουσιοδοτώντας για την υπογραφή της πράξης τον Μιχαήλ Στασινόπουλο εκ μέρους του Ιδρύματος, και τους Ελευθέριο Βενιζέλο και Εμμανουήλ Κοθρή εκ μέρους της Λέσχης.

Τέλος, το Συμβούλιο εκλήθη να διαχειρισθεί μια περίπλοκη εκκρεμότητα σχετικά με τη μίσθωση του ακινήτου στον 2ο όροφο από το Υπουργείο Πολιτισμού και Επιστημών. Αν και οι υπηρεσίες του Υπουργείου είχαν

εγκατασταθεί στο εν λόγω διαμέρισμα, η επίσημη υπογραφή του μισθωτηρίου είχε καθυστερήσει λόγω της διαδικασίας μεταβίβασης της κυριότητας. Προκειμένου να επιλυθεί το ζήτημα, υιοθετήθηκε η πρόταση του Σπυρίδωνα Πάλλη, η Λέσχη να εκχωρήσει τα δικαιώματα είσπραξης μισθωμάτων στο Ίδρυμα, και το Δ.Σ. να εξουσιοδοτήσει τον Πρόεδρο και τον Γενικό Γραμματέα να διαπραγματευθούν εξ αρχής με το Δημόσιο την αναθεώρηση των όρων και του ύψους του μισθώματος, ολοκληρώνοντας με τον τρόπο αυτό την πρώτη αυτή εμβληματική συνεδρίαση.

4.Το Μουσείο Ελευθερίου Βενιζέλου

Στον φιλόξενο χώρο της Λέσχης Φιλελευθέρων και του Ιδρύματος Ιστορίας Ελευθερίου Βενιζέλου, στεγάζεται το Μουσείο Ελευθερίου Βενιζέλου, το οποίο έχει ως βασικό αντικείμενο την πολυσχιδή ζωή του ιστορικού ηγέτη του Κόμματος Φιλελευθέρων, της οικογένειάς του αλλά και των ανθρώπων που συνεργάσθηκαν μαζί του. Το Μουσείο απευθύνεται σε ένα ευρύ κοινό, καλύπτοντας τις ανάγκες μαθητών, επαγγελματιών, ερασιτεχνών και άλλων επισκεπτών. Είναι σχεδιασμένο για να προσφέρει μια μοναδική εμπειρία σε όλους, ανεξαρτήτως ειδικότερων γνώσεων ή ενδιαφερόντων.

Τα εκθέματα που βρίσκονται στον χώρο του Μουσείου είναι ποικίλα και ιδιαιτέρως σημαντικά.

Στον κυρίως χώρο του παρέχεται στον επισκέπτη η ευκαιρία να δει μοναδικά αντικείμενα, όπως ένα από τα πανωφόρια του Βενιζέλου, χειρόγραφά του, αλλά και έγγραφα ή δημοσιεύματα που σχετίζονται με τη δράση του. Παράλληλα, παρουσιάζονται πλούσιο φωτογραφικό υλικό με επίκεντρο τη ζωή του Βενιζέλου και της οικογένειάς του, καθώς και διάφορα εκθέματα που βοηθούν τον επισκέπτη να κατανοήσει τον Βενιζέλο όχι μόνον ως πολιτικό ηγέτη, αλλά και ως άνθρωπο.

Στον ημιώροφο του Μουσείου παρέχεται η δυνατότητα να εξερευνήσει κανείς άλλο ένα μέρος του πλούσιου φωτογραφικού αρχείου που διαθέτει το Μουσείο, να διαβάσει αποσπάσματα από τον Τύπο της εποχής, καθώς

και να δει εκθέματα που αφορούν την πολιτική δράση του Βενιζέλου και που ταυτόχρονα αναδεικνύουν τον τρόπο με τον οποίο τον προσλάμβαναν οι σύγχρονοί του.

Ανάμεσα στα ανεκτίμητης αξίας κειμήλια που φιλοξενούνται στις προθήκες του Μουσείου, υπάρχει ένα έκθεμα που μαγνητίζει το βλέμμα των επισκεπτών και προκαλεί ρίγη συγκίνησης. Πρόκειται για το νεκρικό εκμαγείο της κεφαλής του Ελευθερίου Βενιζέλου, ήτοι ένα τρισδιάστατο γύψινο αποτύπωμα που ελήφθη αμέσως μετά την τελευταία του πνοή, το πρωί της 18ης Μαρτίου 1936 στο Παρίσι. Η δημιουργία νεκρικών προσωπείων αποτελούσε μια μακρά ευρωπαϊκή παράδοση για τη διατήρηση των αυθεντικών χαρακτηριστικών των μεγάλων προσωπικοτήτων της ιστορίας, προτού ο χρόνος και η φθορά αλλοιώσουν τη μορφή τους.

Η ιστορία πίσω από τη φιλοτέχνηση αυτού του εκμαγείου κρύβει έναν βαθύ συμβολισμό και μια συγκινητική ανθρώπινη πτυχή. Δημιουργός του ήταν ο Θανάσης Απάρτης (1899-1972), ένας από τους σημαντικότερους και πιο επιδραστικούς Έλληνες γλύπτες του 20ού αιώνα. Ο Απάρτης, ο οποίος εκείνη την περίοδο ζούσε και εργαζόταν στη γαλλική πρωτεύουσα, συνδεόταν στενά με την οικογένεια Βενιζέλου. Το 1923, η σύζυγος του Ελευθερίου, Έλενα Βενιζέλου, αναγνωρίζοντας το σπάνιο ταλέντο του νεαρού τότε καλλιτέχνη, του είχε χορηγήσει μια γενναιόδωρη υποτροφία ύψους 40.000 φράγκων. Η οικονομική αυτή στήριξη του επέτρεψε να συνεχίσει απρόσκοπτα τις σπουδές του δίπλα στον σπουδαίο Γάλλο γλύπτη Αντουάν Μπουρντέλ, έργο του οποίου μάλιστα, μια ορειχάλκινη προτομή του Ελληνογάλλου ποιητή Ζαν Μορεάς, κοσμεί (τώρα σε αντίγραφο) την είσοδο του Εθνικού Κήπου στο Ζάππειο.

Όταν ο Βενιζέλος υπέστη το μοιραίο εγκεφαλικό επεισόδιο στο διαμέρισμά του επί της οδού Beaujon 22 και απεβίωσε, ο Απάρτης κλήθηκε στη νεκρική κλίνη για να επιτελέσει αυτό το ύστατο καθήκον. Με

απόλυτο σεβασμό, άπλωσε τον γύψο στο πρόσωπο του νεκρού Εθνάρχη, «παγώνοντας» στον χρόνο τα χαρακτηριστικά του. Το εκμαγείο αποτυπώνει με συγκλονιστική λεπτομέρεια τη γαλήνια νεκρική μορφή του με τα κλειστά μάτια, τις λείες γραμμές του προσώπου και το εμβληματικό προσεκτικά κτενισμένο υπογένειο, προσφέροντας στους μετέπειτα μελετητές μια απόλυτα ακριβή ανατομική καταγραφή.

Για τους επισκέπτες του Μουσείου Ελευθερίου Βενιζέλου, το έκθεμα αυτό αποτελεί τον απόλυτο συνδετικό κρίκο ανάμεσα στον μύθο του ηγέτη και την ανθρώπινη θνητότητα. Γεφυρώνει την εικόνα του κραταιού, δυναμικού πολιτικού που διπλασίασε τα σύνορα της Ελλάδας, με την εύθραυστη πραγματικότητα του αναπόφευκτου τέλους. Η παρουσία του στη μόνιμη συλλογή δεν προσφέρει απλώς μια ιστορική εικόνα, αλλά διανοίγει ένα πεδίο βαθιάς περισυλλογής για μία από τις εμβληματικότερες μορφές της νεότερης ελληνικής ιστορίας.

Να σημειωθεί ότι ένα ακόμη νεκρικό εκμαγείο του Ελευθερίου Βενιζέλου σε ορείχαλκο (δεξιά) ανήκε στον αείμνηστο Δικηγόρου και Συγγραφέα Αντώνη Βγόντζα.

Ο Ελευθέριος Βενιζέλος επί της νεκρικής κλίνης.

5. Νέα-Ανακοινώσεις. Η ανανεωμένη Ιστοσελίδα μας elvenizelos.gr

Με ιδιαίτερη χαρά ανακοινώνουμε την έναρξη λειτουργίας της ανανεωμένης ιστοσελίδας του Ιδρύματος Ιστορίας Ελευθερίου Βενιζέλου και της Λέσχης Φιλελευθέρων στη διεύθυνση https://elvenizelos.gr/. Ο νέος αυτός ψηφιακός κόμβος σχεδιάστηκε για να προσφέρει στο κοινό και τους ερευνητές μια άμεση, φιλική και ολοκληρωμένη εμπειρία περιήγησης στο Μουσείο Βενιζέλου και σε πληροφορίες και τεκμήρια γύρω από το έργο και τη ζωή του Ελευθερίου Βενιζέλου.

Κατωτέρω ακολουθεί μια συνοπτική παρουσίαση των εννέα ενοτήτων της ιστοσελίδας, στις οποίες θα προστεθεί και δέκατη με το ανά χείρας Ενημερωτικό Δελτίο:

Αρχική Σελίδα

Η Αρχική Σελίδα του Ιστότοπου λειτουργεί ως ένας καλαίσθητος ψηφιακός προθάλαμος που εισάγει άμεσα τον χρήστη στους τρεις βασικούς φορείς που στεγάζονται στον 1ο όροφο του κτηρίου, στην οδό Χρήστου Λαδά 2, ήτοι το Ίδρυμα Ιστορίας Ελευθερίου Βενιζέλου, η Λέσχη Φιλελευθέρων και το Μουσείο Ελευθερίου Βενιζέλου. Προσφέρει επίσης στον χρήστη άμεση πρόσβαση στις πρόσφατες και παλαιότερες δραστηριότητες και εκδηλώσεις του Ιδρύματος και της Λέσχης, στις Συλλογές του Μουσείου, καθώς και σε ένα φωτογραφικό ψηφιακό χρονολόγιο.

Λέσχη

Στην ενότητα αυτή καταγράφεται η ιστορική εξέλιξη της Λέσχης Φιλελευθέρων από την ίδρυσή της στα χρόνια του Εθνικού Διχασμού έως τη σύγχρονη διαμόρφωσή της σε θεσμό διαφύλαξης της ιστορικής μνήμης του Ελευθερίου και του γιου του Σοφοκλή Βενιζέλου.

- **Καταστατικό και Σκοποί:** Εδώ εναποτίθεται ψηφιοποιημένο ένα πολύτιμο ιστορικό ντοκουμέντο, το Καταστατικό της Λέσχης Φιλελευθέρων-Μνήμη Ελευθερίου Βενιζέλου, χρονολογούμενο από

το 1917.

- **Διοικητικό Συμβούλιο:** Παρουσιάζονται τα μέλη του τωρινού Διοικητικού Συμβουλίου της Λέσχης.
- **Αίτηση Εγγραφής Μέλους:** Παρέχεται η δυνατότητα σε όσους το επιθυμούν να εγγραφούν ως μέλη και να στηρίξουν έτσι έμπρακτα το έργο της Λέσχης.

Ίδρυμα

Η ενότητα αυτή εστιάζει στον στρατηγικό ρόλο του Ιδρύματος για την υποστήριξη της επιστημονικής έρευνας και την αξιοποίηση πρωτογενών πηγών.

- **Σκιαγραφία** & **Συστατική Πράξη:** Αναλύεται η αποστολή του Ιδρύματος και φιλοξενείται το επίσημο έγγραφο ίδρυσης, όπως αυτό δημοσιεύθηκε το 1986 στην Εφημερίδα της Κυβερνήσεως.
- **Διοικητικό Συμβούλιο:** Παρουσιάζονται τα μέλη του Διοικητικού Συμβουλίου του Ιδρύματος.

Μουσείο

Η ενότητα αυτή είναι αφιερωμένη στον χώρο μνήμης που στεγάζεται στον ημιώροφο του Ιδρύματος.

- **Σκιαγραφία** & **Οδηγός Μουσείου:** Στο σημείο αυτό παρέχονται οι βασικές πληροφορίες για όσους επιθυμούν να επισκεφθούν το Μουσείο, ενώ είναι επίσης αναρτημένος ένας πλούσιος οδηγός ξενάγησης των εκθεμάτων και των κειμηλίων που διαφυλάσσονται στον χώρο.
- **Φωτογραφικό Υλικό:** Στην υποενότητα αυτή παρουσιάζεται ταξινομημένη σε πέντε περιόδους μια σπάνια συλλογή φωτογραφιών που αποτυπώνουν την προσωπική, αλλά και την πολιτική σταδιοδρομία του Ελευθερίου Βενιζέλου στις πέντε ειδικότερες περιόδους της.

Βιβλιοθήκη

- **Κανονισμός** & **Κατάλογοι:** Εδώ μπορούν οι ερευνητές να βρουν τον Κανονισμό Λειτουργίας, αλλά και τους αναλυτικούς καταλόγους (ανά τίτλο και ανά συγγραφέα εν συντομία και αναλυτικά) της πλούσιας βιβλιοθήκης του Ιδρύματος και της Λέσχης, η οποία αριθμεί περίπου 3.000 τίτλους..
- **Αρχειακές Συλλογές** & **Ταινίες:** Στα πεδία αυτά παρατίθενται οι βασικές πληροφορίες για τις αρχειακές συλλογές του Ιδρύματος (109 φάκελοι με περίπου 7.000 έγγραφα), καθώς και για σημαντικά ιστορικά ντοκιμαντέρ και ταινίες σε σχέση με τον Ελευθέριο Βενιζέλο και την εποχή του.

•**Εκδηλώσεις-Δημοσιεύσεις-Συνεργασίες**: Οι ενότητες αυτές αναδεικνύουν τον εξωστρεφή και δραστήριο χαρακτήρα του Ιδρύματος, περιλαμβάνοντας ενημερώσεις για τις διαλέξεις που διοργανώνει, για το πλούσιο εκδοτικό του έργο σε δημοσιεύματα που μπορεί κανείς να μελετήσει σε αυτούσια ψηφιακή μορφή (βιβλία, μονογραφίες κλπ.), καθώς και για το δίκτυο φορέων που σχετίζονται με το έργο του Ελευθερίου Βενιζέλου.

• **Επικοινωνία**: Εδώ παρέχονται προς το κοινό και τους ερευνητές που επιθυμούν να επισκεφθούν τον χώρο, όλα τα απαραίτητα στοιχεία επικοινωνίας (τηλέφωνο, email, διεύθυνση).

6. Προσεχείς Εκδηλώσεις. Το Συνέδριο προς τιμήν του Ελευθερίου Βενιζέλου

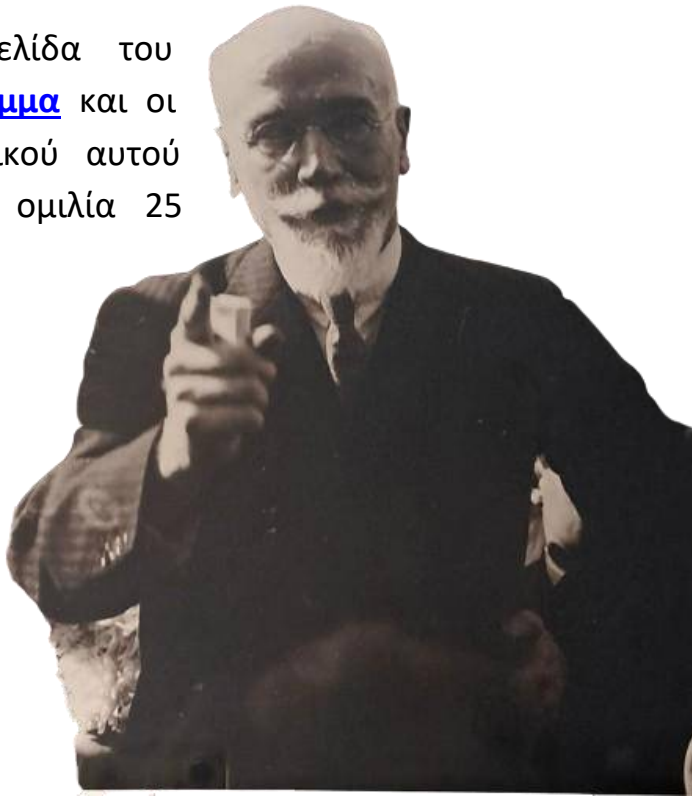
Με αφορμή τη συμπλήρωση 90 ετών από τον θάνατο του Ελευθερίου Βενιζέλου, το Ίδρυμα Ιστορίας Ελευθερίου Βενιζέλου διοργανώνει στις 4 και 5 Νοεμβρίου 2026 επιστημονικό συνέδριο με τίτλο: «*Ο Ελευθέριος Βενιζέλος ως πρότυπο πολιτικής ηγεσίας: Το αξιακό του καταπίστευμα για τις επόμενες γενεές*». Το Συνέδριο φιλοδοξεί να αποτιμήσει το

πολυδιάστατο έργο και την παρακαταθήκη του μεγάλου Έλληνα πολιτικού, με τη συμμετοχή διακεκριμένων ακαδημαϊκών και ερευνητών.

Η θεματολογία του συνεδρίου διαρθρώνεται γύρω από δύο βασικούς άξονες:

a. Ο πρώτος αφορά την άσκηση της πολιτικής του Βενιζέλου σε επιμέρους τομείς. Εκεί αναλύονται οι μεγάλες τομές του αστικού εκσυγχρονισμού, όπως η διαμόρφωση των θεσμών και η συγκρότηση του Κράτους Δικαίου, η οικονομική πολιτική των περιόδων 1910-1920 και 1928-1932, καθώς και οι μεταρρυθμίσεις στην εκπαίδευση και την εκκλησιαστική διοίκηση. Ιδιαίτερη έμφαση δίνεται επίσης στη διπλωματία και την εξωτερική πολιτική των βενιζελικών κυβερνήσεων.
b. Ο δεύτερος άξονας αφορά πτυχές της προσωπικότητας και της πολιτικής του διαδρομής. Εξετάζεται δηλαδή η πορεία του Ελευθερίου Βενιζέλου από την άνοδο του στην εξουσία το 1910 έως το ξέσπασμα του Εθνικού Διχασμού και από την αναβίωση του σχίσματος στη δεκαετία του 1930 έως το τέλος της πολιτικής του σταδιοδρομίας, αλλά και η επιβίωση του βενιζελισμού μετά τον θάνατο του φυσικού ηγέτη του.

Εχουν ήδη αναρτηθεί στην Ιστοσελίδα του Ιδρύματος και της Λέσχης το **Πρόγραμμα** και οι **Περιλήψεις Εισηγήσεων** του σημαντικού αυτού Συνεδρίου, στο οποίο μετέχουν με ομιλία 25 κορυφαίοι επιστήμονες.

7. «Σαν σήμερα»

Οκτώβριος

5 Οκτωβρίου 1912 - Η Ελλάδα εισέρχεται στον Α΄ Βαλκανικό Πόλεμο: Η κυβέρνηση του Ελευθερίου Βενιζέλου κηρύσσει τον πόλεμο στην Οθωμανική Αυτοκρατορία. Ο ελληνικός στρατός αρχίζει την προέλασή του στη Θεσσαλία και την Ήπειρο, ανοίγοντας τον δρόμο για τον διπλασιασμό της ελληνικής επικράτειας.

6 Οκτωβρίου 1910 - Ο Ελευθέριος Βενιζέλος ορκίζεται για πρώτη φορά Πρωθυπουργός: Μετά το Κίνημα στο Γουδί (1909) και τη μετάκλησή του από την Κρήτη, ο Βενιζέλος αναλαμβάνει τη διακυβέρνηση της χώρας. Ξεκινά έτσι το μεγάλο πρόγραμμα πολιτικού, οικονομικού, θεσμικού και στρατιωτικού εκσυγχρονισμού της Ελλάδας.

12 Οκτωβρίου 1912 - Η προέλαση προς τη Θεσσαλονίκη: Κατά τη διάρκεια της προέλασης των ελληνικών δυνάμεων στη Μακεδονία, ο Βενιζέλος ζητεί με επίμονο τρόπο από τον αρχιστράτηγο διάδοχο Κωνσταντίνο να κατευθυνθεί αντί για το Μοναστήρι προς τη Θεσσαλονίκη, η οποία κινδυνεύει να καταληφθεί από τον επελαύνοντα βουλγαρικό στρατό. Παρά τις επιφυλάξεις του Γενικού Στρατηγείου, ο Κωνσταντίνος πραγματοποιεί άμεση στροφή του στρατού προς τη Θεσσαλονίκη, προλαβαίνοντας έτσι για λίγες ώρες τις βουλγαρικές δυνάμεις που επίσης κατευθύνονταν προς την πόλη.

26 Οκτωβρίου 1912 – Επίσημη ένταξη της Θεσσαλονίκης στην Ελληνική Επικράτεια: Ο Οθωμανός διοικητής Ταχσίν Πασάς παραδίδει την πόλη στον Ελληνικό Στρατό. Η ένταξη της Θεσσαλονίκης στον εθνικό κορμό αποτελεί μία από τις μεγαλύτερες διπλωματικές και στρατιωτικές επιτυχίες της κυβέρνησης Βενιζέλου.

30 Οκτωβρίου 1930 - Υπογραφή του Ελληνοτουρκικού Συμφώνου Φιλίας: Στην Άγκυρα, ο Ελευθέριος Βενιζέλος και ο Τούρκος πρωθυπουργός Ισμέτ Ινονού υπογράφουν το Ιστορικό Σύμφωνο

Φιλίας, Ουδετερότητας και Διαιτησίας. Η συμφωνία αυτή έκλεισε τις πολεμικές εκκρεμότητες της Μικρασιατικής Καταστροφής και εγκαινίασε μια νέα σελίδα στις ελληνοτουρκικές σχέσεις, με κύριο σκοπό την ειρηνική συνύπαρξη των δύο κρατών και των λαών τους.

Νοέμβριος

1 Νοεμβρίου 1920 - Οι κρίσιμες εκλογές: Διεξάγονται οι βουλευτικές εκλογές τρεις σχεδόν μήνες μετά την υπογραφή της Συνθήκης των Σεβρών. Παρά τις διπλωματικές επιτυχίες, η παράταξη του Ελευθερίου Βενιζέλου ηττάται από την Ηνωμένη Αντιπολίτευση, εξέλιξη που σηματοδοτεί μια καθοριστική καμπή για τη Μικρασιατική Εκστρατεία.

8 Νοεμβρίου 1912 - Η Απελευθέρωση της Μυτιλήνης: Ελληνικό ναυτικό άγημα αποβιβάζεται στη Λέσβο υπό την κάλυψη του Στόλου του Αιγαίου. Η απελευθέρωση του νησιού εντάσσεται στο ευρύτερο σχέδιο του Βενιζέλου για την ένταξη των νησιών του Ανατολικού Αιγαίου στην ελληνική επικράτεια.

11 Νοεμβρίου 1912 - Η Απελευθέρωση της Χίου: Δυνάμεις του Ελληνικού Στρατού και του Ναυτικού αποβιβάζονται στη Χίο. Μετά από σκληρές μάχες που διαρκούν έως τον Δεκέμβριο, το νησί απελευθερώνεται πλήρως.

20 Νοεμβρίου 1922 - Έναρξη της Συνδιάσκεψης της Λωζάννης: Ξεκινούν οι εργασίες της ιστορικής συνδιάσκεψης στην πόλη της Ελβετίας. Ο Ελευθέριος Βενιζέλος, ως επικεφαλής της ελληνικής αντιπροσωπείας, αναλαμβάνει το τιτάνιο έργο της διπλωματικής διαχείρισης της Μικρασιατικής Καταστροφής.

Δεκέμβριος

1 Δεκέμβριου 1913 - Η επίσημη Ένωση της Κρήτης με την Ελλάδα: Σε πανηγυρικό κλίμα στο φρούριο Φιρκά των Χανίων, πραγματοποιείται η επίσημη ύψωση της ελληνικής σημαίας, παρουσία του βασιλιά Κωνσταντίνου και του Πρωθυπουργού Ελευθερίου Βενιζέλου. Δικαιώνονται έτσι οι πολυετείς αγώνες του Κρητικού λαού για την ελευθερία του νησιού και την ένωσή του με

την Ελλάδα.

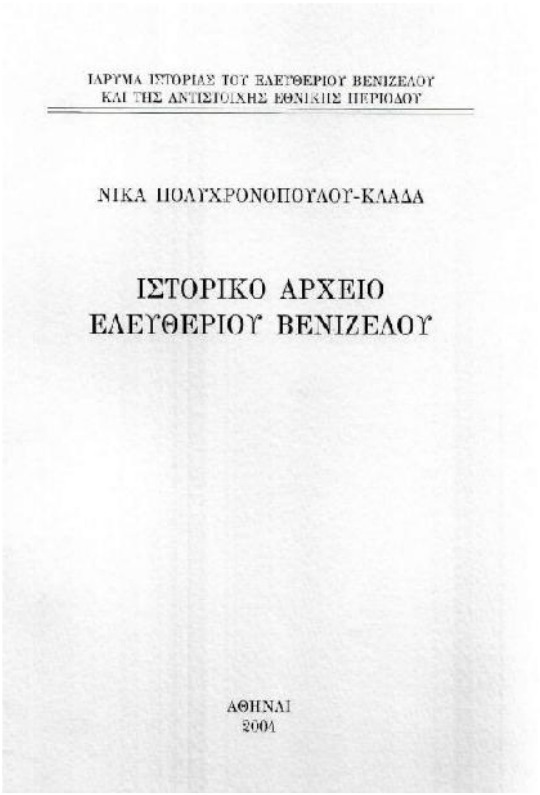
6 Δεκέμβριου 1915 - Οι εκλογές της αποχής: Διεξάγονται βουλευτικές εκλογές, από τις οποίες το Κόμμα Φιλελευθέρων απέχει διαμαρτυρόμενο για την παραβίαση των διατάξεων του πολιτεύματος από τον βασιλιά Κωνσταντίνο. Η εξέλιξη αυτή βαθαίνει το χάσμα του Εθνικού Διχασμού.

12 Δεκέμβριου 1916 - Ανάθεμα εναντίον του Ελευθερίου Βενιζέλου: Στο πλαίσιο των Νοεμβριανών και του οξυμμένου Εθνικού Διχασμού, διοργανώνεται στο Πεδίον του Άρεως από υποστηρικτές του βασιλιά, «επίστρατους» αξιωματικούς και εκκλησιαστικούς παράγοντες ένα «Ανάθεμα» (τελετή καθαίρεσης και κατάρας) εναντίον του Βενιζέλου, γεγονός που αναδεικνύει με δραματικό τρόπο την ακραία πολιτική πόλωση της εποχής.

23 Δεκέμβριου 1930 - Ίδρυση της Αγροτικής Τράπεζας της Ελλάδος (ΑΤΕ): Τίθεται σε εφαρμογή ο νόμος της κυβέρνησης Βενιζέλου για τη σύσταση της Αγροτικής Τράπεζας, ενός θεσμού κομβικού για την οικονομική ανασυγκρότηση, την ενίσχυση των αγροτών και την ανάπτυξη της ελληνικής υπαίθρου.

8. Στα άδυτα των Αρχείων

ΙΔΡΥΜΑ ΙΣΤΟΡΙΑΣ ΤΟΥ ΕΛΕΥΘΕΡΙΟΥ ΒΕΝΙΖΕΛΟΥ
ΚΑΙ ΤΗΣ ΑΝΤΙΣΤΟΙΧΗΣ ΕΘΝΙΚΗΣ ΠΕΡΙΟΔΟΥ

ΝΙΚΑ ΠΟΛΥΧΡΟΝΟΠΟΥΛΟΥ-ΚΛΑΔΑ

ΙΣΤΟΡΙΚΟ ΑΡΧΕΙΟ
ΕΛΕΥΘΕΡΙΟΥ ΒΕΝΙΖΕΛΟΥ

ΑΘΗΝΑΙ
2004

Στο πλαίσιο αυτού του Ενημερωτικού Δελτίου παρουσιάζεται το Αρχείο του Ελευθερίου Βενιζέλου, το οποίο διαφυλάσσεται στο φερώνυμο Ίδρυμα που εδρεύει στην Αθήνα.

Πρόκειται για το τμήμα του αρχείου του ιστορικού ηγέτη του Κόμματος Φιλελευθέρων, το οποίο παραχώρησε στη Λέσχη Φιλελευθέρων ο γιός του Σοφοκλής στα τέλη της δεκαετίας 1950. Στον βασικό αυτό πυρήνα του αρχείου προστέθηκαν εν συνεχεία έγγραφα προερχόμενα από αρχεία συνεργατών και φίλων του Κρητικού πολιτικού, όπως ο Γεώργιος Βεντήρης, στον οποίο η Έλενα Βενιζέλου ανέθεσε τη συγκέντρωση αρχειακού υλικού μετά τον θάνατό του το 1936, και ο Στέφανος Στεφάνου, διευθυντής του ιδιαίτερου πολιτικού γραφείου του Ελευθερίου Βενιζέλου κατά την περίοδο 1928-1932. Παράλληλα, στο αρχειακό σώμα ενσωματώθηκαν αυτόνομες συλλογές εγγράφων, όπως αυτές των Νικολάου Ρούσσου, Μιχαήλ Περδικάρη και του Παπα-Στέφανου Προβατάκη.

Ο κατάλογος αυτός, τον οποίο συνέταξε η ιστορικός Νίκα Πολυχρονοπούλου-Κλαδά (είναι προσβάσιμος εδώ σε ψηφιακή μορφή ως: Κατάλογος του Ιστορικού Αρχείου Ελευθερίου Βενιζέλου), εκδόθηκε στην Αθήνα το 2004 από το Ίδρυμα Ιστορίας του Ελευθερίου Βενιζέλου. Αποτελεί έναν πολύτιμο αρχειακό οδηγό και ευρετήριο, το οποίο αποτυπώνει με επιστημονική πληρότητα τη δομή, τη σύνθεση και το περιεχόμενο ενός από τα σημαντικότερα αρχειακά κατάλοιπα της νεότερης ελληνικής πολιτικής ιστορίας. Σημειώνεται ότι η συστηματική

εργασία ταξινόμησης και αρίθμησης των εγγράφων κατά χρονολογική σειρά ξεκίνησε τον Μάιο του 2002 και ολοκληρώθηκε έναν περίπου χρόνο αργότερα.

Ως προς τη διάρθρωσή του, το αρχείο καλύπτει χρονικά μια εκτεταμένη περίοδο από το 1870 έως το 1996, αν και ο κύριος όγκος του εστιάζει στην περίοδο δημιουργικής δραστηριότητας του Ελευθερίου Βενιζέλου, ήτοι στα έτη 1900–1936. Το υλικό είναι κατανεμημένο σε 109 φακέλους και περιλαμβάνει:

- 4.850 έγγραφα (δημόσια και ιδιωτικά).
- 2.955 τηλεγραφήματα, τα οποία αποτυπώνουν την πυκνότητα των πολιτικών και διπλωματικών εξελίξεων.
- 201 έντυπα (φύλλα εφημερίδων και αποκόμματα), 35 επισκεπτήρια και 8 μονόφυλλα.
- Τη δακτυλογραφημένη βιογραφία του Ελευθερίου Βενιζέλου από τον Παύλο Γύπαρη, καθώς και τις ιδιόχειρες σημειώσεις του Στεφάνου Ι. Στεφάνου.

Η ταξινόμηση του Αρχείου ακολουθεί επτά κύριες ιστορικές περιόδους της ζωής του Βενιζέλου:

1. Α΄ & Β΄ Περίοδος (1870–1910): Νεανικά χρόνια, δικηγορία στην Κρήτη (όπου οι φάκελοι 1884–1903 περιέχουν ιδιόχειρες δικογραφίες), η Επανάσταση του Θερίσ(σ)ου (1905) και η Κρητική Πολιτεία.
2. Γ΄ Περίοδος (1910–1914): Ο ερχομός του στην Αθήνα, η ανάληψη της πρωθυπουργίας και οι Βαλκανικοί Πόλεμοι.
3. Δ΄ Περίοδος (1914–1920): Ο Εθνικός Διχασμός, το Κίνημα της Εθνικής Αμύνης και ο Πρώτος Παγκόσμιος Πόλεμος.
4. Ε΄ Περίοδος (1920–1928): Η εξορία, η Συνδιάσκεψη της Λωζάννης και οι μετέπειτα πολιτικές ζυμώσεις.
5. ΣΤ΄ Περίοδος (1928–1932): Η τετραετία της τελευταίας πρωθυπουργίας και το αναμορφωτικό της έργο.
6. Ζ΄ Περίοδος (1932–1936): Τα τελευταία ταραγμένα χρόνια έως τον

θάνατό του Βενιζέλου στο Παρίσι την άνοιξη του 1936.

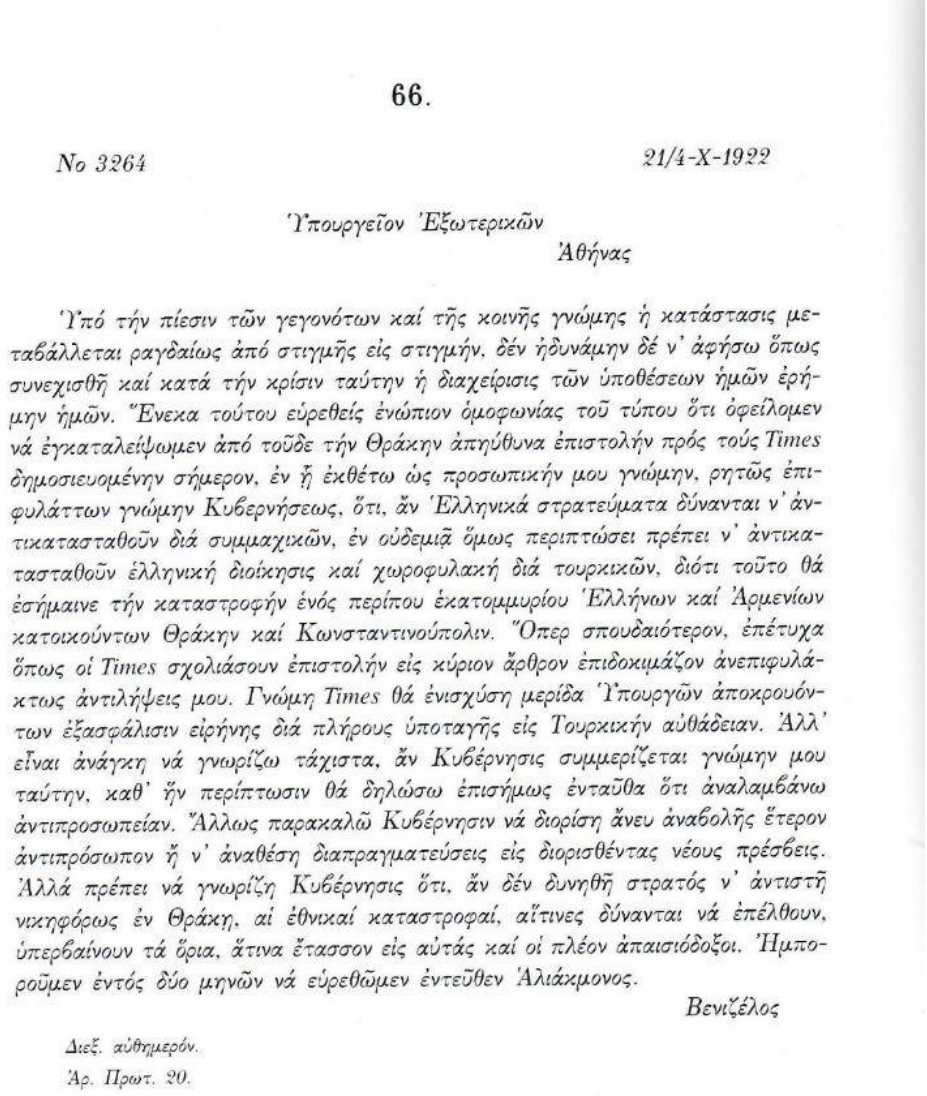
Η Νίκα Πολυχρονοπούλου-Κλαδά προχώρησε στη σύνταξη συστηματικών περιλήψεων για τα σπουδαιότερα από τα δημόσια και τα ιδιωτικά έγγραφα που βρίσκονται στο Αρχείο Βενιζέλου. Ιδιαίτερη μέριμνα λήφθηκε για την αναγραφή των ονομάτων στις κρητικές δικογραφίες, την ταυτοποίηση των ιδιόγραφων σημειώσεων του Βενιζέλου από τις συνεδριάσεις των Υπουργικών Συμβουλίων, καθώς και για τη χρονολόγηση αχρονολόγητων εγγράφων επί τη βάσει των ιστορικών συμφραζομένων.

Εν κατακλείδι, ο τόμος αυτός αποτελεί ένα θεμελιώδες εργαλείο ιστορικής έρευνας. Προσφέρει στον μελετητή, αλλά και στον κάθε ενδιαφερόμενο άμεση πρόσβαση στις πρωτογενείς πηγές της βενιζελικής περιόδου, αναδεικνύοντας τις πτυχές της πολιτικής, διπλωματικής και νομικής διαδρομής του Ελευθερίου Βενιζέλου, ενώ ταυτόχρονα διασώζει την ιστορική μνήμη μιας ολόκληρης εποχής.

9. Αρχειακά Τεκμήρια

Το κατωτέρω τηλεγράφημα του Ελευθέριου Βενιζέλου προς το Υπουργείο Εξωτερικών, με ημερομηνία 4/17 Οκτωβρίου 1922, το οποίο συμπεριλαμβάνεται στον τόμο «*Ο Ελευθέριος Βενιζέλος και η πολιτική κατάστασις της Ελλάδος: Άγνωστα και ανέκδοτα έγγραφα των ετών 1920-1922 και 1934-1936, τόμος πρώτος*», ο οποίος εκδόθηκε το 2000 από τη Λέσχη Φιλελευθέρων-Μνήμη Ελευθερίου Βενιζέλου με επιμέλεια του Καθηγητή Φ. Κ. Μπουμπουλίδη, αποτυπώνει τις εξελίξεις στο διπλωματικό πεδίο αμέσως μετά τη Μικρασιατική Καταστροφή και την εγκαθίδρυση της «Επαναστατικής» Κυβέρνησης Πλαστήρα-Γονατά.

Στο τηλεγράφημα αυτό, ο Βενιζέλος ενημερώνει την Αθήνα για την παρέμβασή του στον βρετανικό τύπο, με την οποία υποστηρίζει ότι η Ανατολική Θράκη δεν έπρεπε να παραδοθεί αμαχητί στην τουρκική

66.

No 3264 21/4-X-1922

Ὑπουργεῖον Ἐξωτερικῶν

Ἀθήνας

Ὑπό τήν πίεσιν τῶν γεγονότων καί τῆς κοινῆς γνώμης ἡ κατάστασις μεταβάλλεται ραγδαίως ἀπό στιγμῆς εἰς στιγμήν. δέν ἠδυνάμην δέ ν' ἀφήσω ὅπως συνεχισθῆ καί κατά τήν κρίσιν ταύτην ἡ διαχείρισις τῶν ὑποθέσεων ἡμῶν ἐρήμην ἡμῶν. Ἕνεκα τούτου εὑρεθείς ἐνώπιον ὁμοφωνίας τοῦ τύπου ὅτι ὀφείλομεν νά ἐγκαταλείψωμεν ἀπό τοῦδε τήν Θράκην ἀπηύθυνα ἐπιστολήν πρός τούς Times δημοσιευομένην σήμερον, ἐν ᾗ ἐκθέτω ὡς προσωπικήν μου γνώμην, ρητῶς ἐπιφυλάττων γνώμην Κυβερνήσεως, ὅτι, ἄν Ἑλληνικά στρατεύματα δύνανται ν' ἀντικατασταθοῦν διά συμμαχικῶν, ἐν οὐδεμιᾷ ὅμως περιπτώσει πρέπει ν' ἀντικατασταθοῦν ἑλληνική διοίκησις καί χωροφυλακή διά τουρκικῶν, διότι τοῦτο θά ἐσήμαινε τήν καταστροφήν ἑνός περίπου ἑκατομμυρίου Ἑλλήνων καί Ἀρμενίων κατοικούντων Θράκην καί Κωνσταντινούπολιν. Ὅπερ σπουδαιότερον, ἐπέτυχα ὅπως οἱ Times σχολιάσουν ἐπιστολήν εἰς κύριον ἄρθρον ἐπιδοκιμάζον ἀνεπιφυλάκτως ἀντιλήψεις μου. Γνώμη Times θά ἐνισχύση μερίδα Ὑπουργῶν ἀποκρουόντων ἐξασφάλισιν εἰρήνης διά πλήρους ὑποταγῆς εἰς Τουρκικήν αὐθάδειαν. Ἀλλ' εἶναι ἀνάγκη νά γνωρίζω τάχιστα, ἄν Κυβέρνησις συμμερίζεται γνώμην μου ταύτην, καθ' ἥν περίπτωσιν θά δηλώσω ἐπισήμως ἐνταῦθα ὅτι ἀναλαμβάνω ἀντιπροσωπείαν. Ἄλλως παρακαλῶ Κυβέρνησιν νά διορίση ἄνευ ἀναβολῆς ἕτερον ἀντιπρόσωπον ἤ ν' ἀναθέση διαπραγματεύσεις εἰς διορισθέντας νέους πρέσβεις. Ἀλλά πρέπει νά γνωρίζῃ Κυβέρνησις ὅτι, ἄν δέν δυνηθῆ στρατός ν' ἀντιστῆ νικηφόρως ἐν Θράκῃ, αἱ ἐθνικαί καταστροφαί, αἵτινες δύνανται νά ἐπέλθουν, ὑπερβαίνουν τά ὅρια, ἅτινα ἔτασσον εἰς αὐτάς καί οἱ πλέον ἀπαισιόδοξοι. Ἠμποροῦμεν ἐντός δύο μηνῶν νά εὑρεθῶμεν ἐντεῦθεν Ἀλιάκμονος.

Βενιζέλος

Διεξ. αὐθημερόν.

Ἀρ. Πρωτ. 20.

διοίκηση, καθώς αυτό θα οδηγούσε στον αφανισμό δεκάδων χιλιάδων Ελλήνων και Αρμενίων. Ο Βενιζέλος πρότεινε λοιπόν την προσωρινή αντικατάσταση των ελληνικών δυνάμεων στην περιοχή από συμμαχικές και ζητούσε από την επαναστατική κυβέρνηση να αποδεχθεί τη θέση του αυτή, προκειμένου ο ίδιος να αναλάβει επίσημα την εκπροσώπηση της χώρας στο εξωτερικό, ενώ παράλληλα προειδοποιούσε για τον κίνδυνο ολικής στρατιωτικής κατάρρευσης σε περίπτωση που χανόταν ολόκληρη η περιοχή της Θράκης.

Το εν λόγω έγγραφο αναδεικνύει τη σταδιακή επιστροφή του Ελευθερίου Βενιζέλου στη διπλωματική σκακιέρα ως επικεφαλής της ελληνικής αντιπροσωπείας, αποκαλύπτοντας ταυτόχρονα τη στρατηγική του οξυδέρκεια. Ο ίδιος χρησιμοποίησε τον διεθνή τύπο προκειμένου να επηρεάσει τη βρετανική κοινή γνώμη και τη φιλελεύθερη μερίδα του πολιτικού κόσμου, ενώ την ίδια στιγμή επιχειρούσε να προστατεύσει τους ελληνορθόδοξους πληθυσμούς της

Θράκης και της Κωνσταντινούπολης. Επιπλέον, η δραματική αναφορά του στον κίνδυνο σύμπτυξης «εντεύθεν του Αλιάκμονος» υπογραμμίζει την απόλυτη επίγνωση που είχε για την εξαιρετικά εύθραυστη στρατιωτική και πολιτική κατάσταση της χώρας, λίγο πριν από την υπογραφή της ανακωχής των Μουδανιών και εν όψει των σκληρών διαπραγματεύσεων της Λωζάννης.

(επιμέλεια: **Δημήτρης Ντούρος**, Διδάκτωρ Νεότερης Ελληνικής Ιστορίας του Πανεπιστημίου Αθηνών)

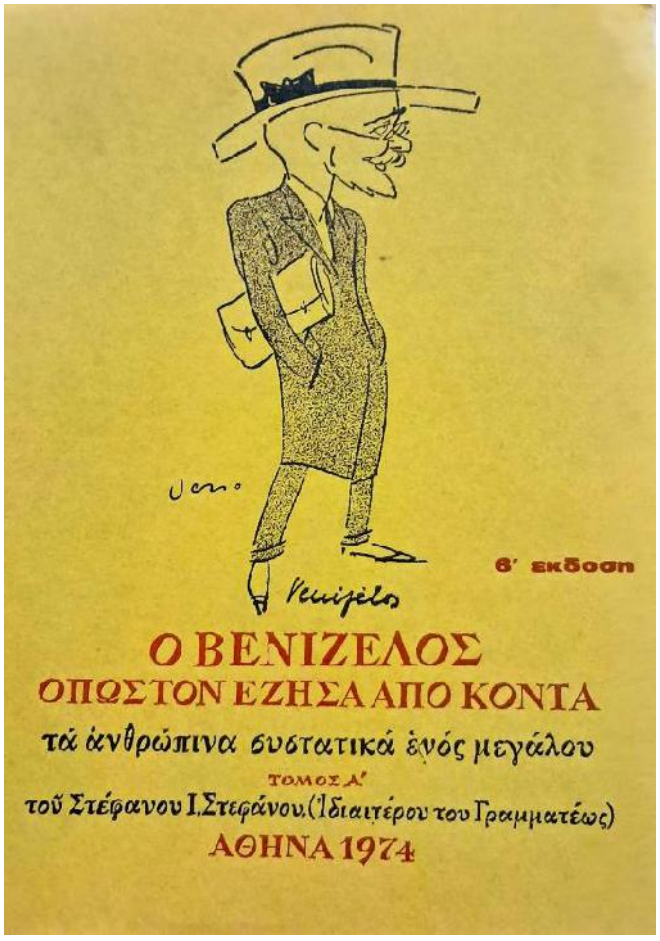
10. Βιβλιοπαρουσίαση

Το δίτομο έργο του **Στέφανου Ι. Στεφάνου** με τίτλο «Ο Βενιζέλος όπως τον έζησα από κοντά – Τα ανθρώπινα συστατικά ενός μεγάλου», το οποίο κυκλοφόρησε ως ιδιωτική έκδοση την περίοδο 1974–1975 και εκτείνεται σε περισσότερες από 700 σελίδες, αποτελεί μια πολύτιμη ιστορική πηγή. Ο συγγραφέας, ο οποίος υπηρέτησε ως ιδιαίτερος γραμματέας του αρχηγού του Κόμματος Φιλελευθέρων κατά τη διάρκεια της «Μεγάλης Τετραετίας» (1928-1932), μας παρέδωσε ένα κείμενο που ισορροπεί υποδειγματικά ανάμεσα στο ιστορικό χρονικό και την προσωπική μαρτυρία. Παρά το γεγονός ότι η βιβλιογραφική παραγωγή γύρω από την προσωπικότητα του Βενιζέλου είναι ογκώδης, τα περισσότερα από τα έργα αυτά εστιάζουν κυρίως στην πολιτική του διαδρομή, τα διπλωματικά του επιτεύγματα, και τις συγκρούσεις του Εθνικού Διχασμού. Το πόνημα του Στεφάνου ξεχωρίζει ακριβώς επειδή επιχειρεί να φωτίσει τον άνθρωπο πίσω από τον μύθο, προσφέροντας μια ζωντανή ανατομία των «ανθρωπίνων συστατικών» που συνέθεσαν την προσωπικότητα του Κρητικού ηγέτη.

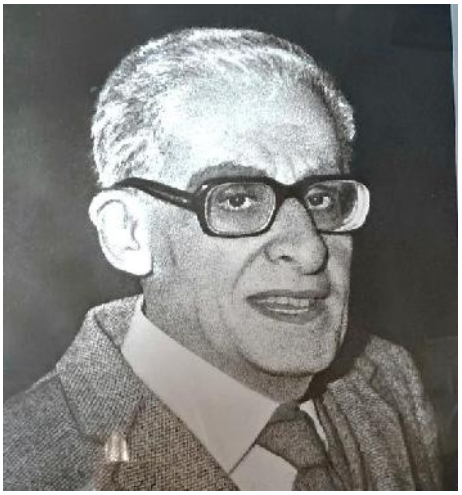
Ο πρώτος τόμος του βιβλίου επικεντρώνεται στα εξωτερικά χαρακτηριστικά, τη φυσιολογία, αλλά και την εργασιακή καθημερινότητα του Βενιζέλου. Ο Στεφάνου αναλύει τη φυσική μορφή του Βενιζέλου, την κράση και την υγεία του, ενώ δεν διστάζει

να καταγράψει ακόμα και πιο ιδιωτικές λεπτομέρειες, όπως το ντύσιμο, οι διατροφικές συνήθειες, οι αγαπημένες του ψυχαγωγικές δραστηριότητες, αλλά και τα πνευματικά του ενδιαφέροντα.

Παράλληλα, εξετάζει τη μεθοδολογία με την οποία εργαζόταν, τον τρόπο που διαχειριζόταν τα έγγραφα, το ζήτημα των απομνημονευμάτων του, καθώς και την άνεση που είχε με τις ξένες γλώσσες. Μέσα από αυτή την καταγραφή, ο αναγνώστης παρακολουθεί την πολιτική οξύνοια και την ακατάβλητη εργατικότητα του Βενιζέλου σε στιγμές ύψιστης εθνικής ευθύνης, με αποτέλεσμα οι διπλωματικές του επιτυχίες να μην είναι τυχαίες, αλλά προϊόντα μιας σπάνιας πολιτικής ενόρασης, πειθαρχίας και εργατικότητας.

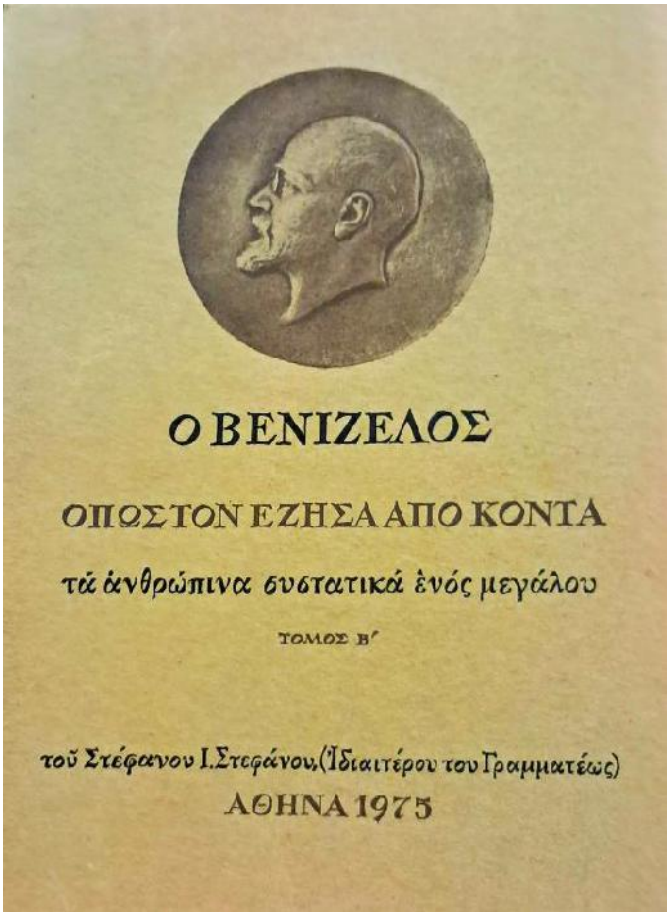

Ο δεύτερος τόμος εμβαθύνει ακόμα περισσότερο στην ψυχοσύνθεση, τον χαρακτήρα, αλλά και τον κοινωνικό περίγυρο του Βενιζέλου. Ο Στεφάνου του αφαιρεί τον μανδύα του απρόσιτου πολιτικού, περιγράφοντας τις σχέσεις με τους συνεργάτες και τους φίλους του, τη γοητεία που ασκούσε σε αυτούς, τη βαθιά ευαισθησία και την κοινωνικότητά του, καθώς και το πνεύμα γενναιοφροσύνης που τον χαρακτήριζε.

Ιδιαίτερο ενδιαφέρον παρουσιάζουν οι κεφαλαιώδεις αναφορές του Στεφάνου στη στάση του Βενιζέλου απέναντι στο χρήμα, στην περιπέτεια του δεύτερου γάμου του με την Έλενα Σκυλίτση, στην υπόστασή του ως οικογενειάρχη, καθώς και στις πολυκύμαντες σχέσεις του με τον Τύπο και τους δημοσιογράφους της εποχής.

Ένα από τα βασικά πλεονεκτήματα του εν λόγω έργου είναι η κατά το δυνατόν αμεροληψία του. Παρότι ο Στεφάνου τρέφει προφανή θαυμασμό για την προσωπικότητα του Βενιζέλου, η μαρτυρία του δεν διολισθαίνει σε μια στείρα αγιογραφία, ενώ την ίδια στιγμή το σπάνιο φωτογραφικό υλικό που παρουσιάζεται ένθετα λειτουργεί ως ιδανικό συμπλήρωμα της αφήγησης.

Προσφέροντας στους μελετητές τις απαραίτητες ψηφίδες για να κατανοήσουν τις βαθύτερες ελατήριες δυνάμεις του Ελληνα πολιτικού, το έργο του κατάφέρνει να μετατρέψει την Ιστορία από μια σειρά αφηρημένων γεγονότων σε μια βαθιά ανθρώπινη αφήγηση, αποδεικνύοντας ότι η πορεία των εθνών μπορεί να διαμορφώνεται συχνά και από τον χαρακτήρα και το πάθος των ηγετών τους.

(επιμέλεια: **Δημήτρης Ντούρος**, Διδάκτωρ Νεότερης Ελληνικής Ιστορίας του Πανεπιστημίου Αθηνών)

Προτομή του Στέφανου Ι. Στεφάνου (1888-1961), που βρίσκεται στη Λέσχη Φιλελευθέρων. Ήταν στενός συνεργάτης και ιδιαίτερος γραμματέας του Ελευθερίου Βενιζέλου και ένα από τα καθοριστικότερα μέλη της Λέσχης Φιλελευθέρων. Υπήρξε σημαντικός ιστορικός μελετητής, συγγραφέας και επιμελητής έργων για τη ζωή και το πολιτικό έργο του Βενιζέλου.

11. Μαρτυρία: Το έργο του Ελευθερίου Βενιζέλου στη Δημόσια Υγεία

Ακολουθεί το πολύ ενδιαφέρον κείμενο-μαρτυρία του ***Βρετανού Jeffrey Levett (Τζέφρεϋ Λέβετ)****, Καθηγητή από το 1984 (ήδη Ομότιμου) και ιδρυτικού Κοσμήτορα (1994) στην Εθνική Σχολή Δημόσιας Υγείας και Καθηγητή Δημόσιας Υγείας και Υγειονομικής Διπλωματίας στο Ευρωπαϊκό Κέντρο Ειρήνης και Ανάπτυξης, το οποίο είναι ενταγμένο στο Πανεπιστήμιο της Ειρήνης του ΟΗΕ στο Βελιγράδι.*

Ο Καθηγητής Τζέφρεϋ Λέβετ

Η ακαδημαϊκή σταδιοδρομία του καλύπτει τόσο τη βιοϊατρική μηχανική τεχνολογία όσο και τη δημόσια υγεία. Σημειώνεται ότι ο Levett τιμήθηκε το 2019 με το Διεθνές Βραβείο Ειρήνης Gusi για τις υπηρεσίες του για την Παγκόσμια Δημόσια Υγεία, τη διάδοση της ελληνικής σκέψης και των αρχών της κλασικής φιλοσοφίας. Σήμερα, ο Jeffrey Levett είναι Επίτιμος Πρόεδρος του Παγκόσμιου Φιλοσοφικού Φόρουμ ενώ θεωρείται διεθνής ειδικός στην κοινωνική άνοια. Ο Levett είναι ο δεύτερος Βρετανός που διηύθυνε την ΥΣΑ. Ο πρώτος διευθυντής Norman White of the League of Nations εγκατέλειψε την Ελλάδα ξαφνικά το 1935 και χωρίς προειδοποίηση, καθώς και χωρίς ποτέ να μιλήσει για την ελληνική του εμπειρία.

Τίτλος της Μαρτυρίας:

Η θωράκιση της Δημόσιας Υγείας - μια περίληψη της Υγειονομικής Σχολής (1929-2019), 90 χρόνια στην υπηρεσία της Ελλάδας, ποτέ ελεύθερη, πάντα υπό πολιορκία και σκόπιμα και νομικά περιορισμένη, ως φτωχός συνεργάτης της ιατρικής (Ιδρύθηκε από τον Ε. Βενιζέλο το 1929)

Είναι αδύνατον σήμερα να συλλάβει κανείς το μέγεθος των υγειονομικών προβλημάτων στην αρχή του 19ου αιώνα (1821-1832) και εκ νέου στην αρχή του 20ού αιώνα (1918-1928). Η τότε υγειονομική κατάσταση στην Ελλάδα, θεωρήθηκε ως απειλή για την Ευρώπη από τις τότε πρωτεύουσες. Κατά τις δύο αυτές περιόδους, υπήρχαν τα δυσεπίλυτα προβλήματα των επιδημιών, η συνεχής διακίνηση προσφύγων και η παντελής έλλειψη υγιεινής. Παρατηρήθηκε αδιαφορία για την πρόοδο της δημόσιας υγείας και την υγειονομική οργάνωση της χώρας. Για κομματικούς, ακαδημαϊκούς και πολιτικούς λόγους, δεν εφαρμόστηκαν, όπως πρέπει, ούτε οι συμβουλές των ξένων, ούτε των Ελλήνων εμπειρογνωμόνων.

Μετά από τον Α’ Παγκόσμιο Πόλεμο, η διεθνής κοινότητα σκόπευε να

αντιμετωπίσει τη μιζέρια των λαών στα Βαλκάνια και τις επιδημίες, με την ανταλλαγή και τη μεταφορά τεχνογνωσίας, την ανάπτυξη ανθρώπινου δυναμικού σε θέματα δημόσιας υγείας, την παροχή συντονισμένης ιατρικής βοήθειας και τη δημιουργία σχετικών ιδρυμάτων. Το 1923, σχετικά με την Ελλάδα, η Κοινωνία των Εθνών σκόπευε να δημιουργήσει κέντρο αντιμετώπισης της ελονοσίας, όμως, απέτυχε, από την έλλειψη υποστήριξης του Ιδρύματος Rockefeller.

Στη σημερινή εποχή, είμαστε ελάχιστα προετοιμασμένοι να αντιμετωπίσουμε τις σοβαρές προκλήσεις στην υγεία, που “κρέμονται” επάνω μας σαν “Δαμόκλειος Σπάθη”. Σε αυτή δε την παρουσίαση θα ασχοληθώ με τη δημιουργία και τα κατορθώματα της Υγειονομικής Σχολής Αθηνών (ΥΣΑ), καθώς και θα σταλούν μηνύματα γύρω από τη δημόσια υγεία, για την ιστορία της. αλλά και για τη σημερινή εποχή.

Η Ελλάδα θα μπορούσε να είχε ένα εθνικό σύστημα υγείας, κατάλληλο για τις ανάγκες της, αν οι συμβουλές της Κοινωνίας των Εθνών είχαν εισακουστεί, 80 χρόνια πριν. Αυτό ειπώθηκε από μια διεθνή επιτροπή, το έτος 1949. Αφορούσε τη δημιουργία ενός δικτύου υγειονομικών υπηρεσιών, σχετικά με την περιστολή της ενδημικής ελονοσίας, τον έλεγχο των λοιμωδών νόσων, ειδικά στη Βόρεια Ελλάδα και τη δημιουργία της Υγειονομικής Σχολής Αθηνών, το 1929, κατά τη διάρκεια της λεγόμενης «Μεγάλης Τετραετίας» (1928-1932).

Ο Κωνσταντίνος Σάββας και ο Ιωάννης Καρδαμάτης είχαν προτείνει, με επιμονή, από το 1905, τη σύσταση Σχολής Δημόσιας Υγείας, με διάφορα ονόματα. Στα επόμενα πέντε χρόνια, έγιναν καλές προσπάθειες για την προφύλαξη του Κράτους από τη χολέρα, την πανώλη, τον τύφο, την ευλογιά και τη φυματίωση, όπως και για την περιστολή των "ελογενών νόσων". Η συμβολή των Υγειονομικών Υπηρεσιών του Κράτους ήταν χρήσιμη για το Στρατό στον Βαλκανικό Πόλεμο του 1912-13, σχετικά με την αποτελεσματικότητα του αντιχολερικού εμβολιασμού. Ιδρύθηκε ο Σύλλογος προς Περιστολήν των Ελωδών Νοσημάτων Προσφύγων, ευπαθών έναντι της ελονοσίας. Ιδρύθηκε νοσοκομείο αφροδίσιων

νοσημάτων και το Γραφείο Σχολικής Υγιεινής του Υπουργείου Παιδείας.

Ο Σάββας, Καθηγητής Υγιεινής και Μικροβιολογίας του Πανεπιστήμιου Αθηνών, ήλπιζε ότι «η Υγιεινή θα τύχει της υποδοχής εκείνης, η οποία αρμόζει σε επιστήμη και συνδέεται στενότατα με το πολυτιμότατο των αγαθών, την υγεία του ανθρώπου». Στη συνέχεια αναφέρει ότι είναι λυπηρό ότι εδώ, στην Ελλάδα, στην οποία άκμασε εξ αρχής η Υγιεινή, μετά από την επανάσταση του 1821, που έφερε την αναγέννηση, δεν καταβλήθηκε, η δέουσα προσοχή, σε ό,τι αφορά τη διδασκαλία και την εφαρμογή αυτής της επιστήμης. Εδώ, πρώτον, εννοεί την πατρότητα της δημόσιας υγείας στην αρχαιότητα (ο Ασκληπιός, με την κόρη του, την Υγιεινή και ο Ιπποκράτης) και δεύτερον, εννοεί ότι μετά από την επανάσταση, ήλπιζε ότι θα γίνουν πολύ περισσότερα με τη δημιουργία της Ιατρικής Σχολής σε ότι αφορά τη δημόσια υγεία. Παραδόξως, και οι δύο σπουδαίοι αυτοί επιστήμονες, αντιμετωπίστηκαν με επιφύλαξη, διότι η κινίνη δεν σταμάτησε τη “μάστιγα της ελονοσίας”.

Ο Σάββας, ο Καρδαμάτης και ο Κοπανάρης, κορυφαίοι Έλληνες ειδικοί, παρατήρησαν την κρατική αδιαφορία ΄για την πρόοδο της δημόσιας υγείας δεδομένου ότι γνώριζαν καλά τις ευρωπαϊκές εξελίξεις σε παρόμοια θέματα. Έκαναν μεγάλες προσπάθειες για την ανάπτυξη της υγειονομικής οργάνωσης και την σύσταση Σχολής Δημόσιας Υγείας για τις “θερμές χώρες”, όμοιας με τις λίγες υπάρχουσες στην Ευρώπη (1900-1905). Ο Σάββας ξεκίνησε τον αγώνα περιστολής της ελονοσίας, που κορυφώθηκε με τη δημιουργία από τον Ελευθέριο Βενιζέλο, της πολλάκις αμφισβητούμενης Υγειονομικής Σχολής Αθηνών (ΥΣΑ). Στην πορεία της η ΥΣΑ εκρίζωσε τελικά την ελονοσία.

Με επιμονή και πείσμα ο Καρδαμάτης, έθεσε το όλο πρόβλημα της δημόσιας υγείας στην Ελλάδα, καταθέτοντας υπόμνημα προς την Βουλή (1907) και αλληλογραφώντας με τον Βενιζέλο (1917). Στο τελευταίο έργο του, το 1934, αναλύει τη “μάστιγα της ελονοσίας”, ενώ εκθέτει, μεταφορικά, τα ελαττώματα των Ελλήνων, με αναφορές, μεταξύ άλλων, στους πολιτικούς καυγάδες και στην εξαφάνιση των δασών από την φωτιά

και από τον άνθρωπο. Τελικά, δε, συμπεραίνει ότι η αντιμετώπιση των σοβαρότατων προβλημάτων απαιτεί βιώσιμη οικονομική υποστήριξη, πάθος και πατριωτισμό, καθώς και εμπειρία που προκύπτει από τη σκληρή πραγματικότητα.

Το 1919, η προσδοκία των φιλελλήνων στην Ευρώπη για την ανάπτυξη της Ελλάδας ήταν δεδομένη. Θα αναφερθώ μόνο στα σχόλια ενός φιλέλληνα, του John Burrows, που δήλωσε ότι «η ελληνική φυλή ανεβαίνει εύφορη, προοδευτική και με συνεχή επέκταση, κάτω από την ηγεσία ενός από τους πιο σπουδαίους άνδρες του αιώνα, ενός άνδρα που εκπληρώνει όλα τα ιδανικά και τις φιλοδοξίες της φυλής». Εννοεί την Ελληνική φυλή στην Ευρώπη, που ταυτίζεται με τον Ελληνισμό. Ο σπουδαίος άνδρας, ασφαλώς, είναι ο Ελευθέριος Βενιζέλος. Όμως ο Burrows δεν γνώριζε την πραγματική κατάσταση της υγείας στην Ελλάδα. Δεν γνώριζε ότι το πιο σημαντικό αίτιο υπο-ανάπτυξης του Ελληνικού Κράτους ήταν η ελονοσία, που επιβάρυνε τη γενική ανάπτυξη της αστικής κοινωνίας.

Λίγα χρόνια μετά την πρόκληση να αποκαταστήσει 1.300.000 πρόσφυγες, η Ελλάδα χρεοκόπησε. Προέκυψε επείγουσα ανάγκη για εξωτερική οικονομική βοήθεια για την σίτιση και ένδυση των προσφύγων. Οι πολίτες της Αμερικής ανταποκρίθηκαν θετικά. Αντιθέτως, όταν ο Πρέσβης της Ελλάδας, στην Κοινωνία των Εθνών ζήτησε ένα δάνειο (1923), ένας άλλος Πρέσβης τον ταπείνωσε, λέγοντάς του «απευθυνθείτε σε τραπεζίτες, εμείς δεν είμαστε χρηματοδότες». Σε περιγραφή του 1925, η κατάσταση παρουσιάζεται ως «άγρια κατάρα, κακομοιριά και δίψα» που «δέρνει όλες σχεδόν τις πόλεις της Ελλάδας», ενώ σχετικά με την υγεία, ειπώθηκε ότι ο ελληνικός λαός δεν δύναται να ισχυρισθεί ότι έχει λύσει τα προβλήματα της υγείας του, ούτε το Κράτος θα μας βεβαιώσει ότι η πολιτική του στην υγεία θριαμβεύει».

Εκείνη την εποχή, οι ελληνικές αρχές ζήτησαν επίσημα τη συνδρομή του Υγειονομικού Τμήματος της Κοινωνίας των Εθνών. Μετά από μικρή παραμονή και περιοδείες στην επαρχία, η επιτροπή σοφών πρότεινε ένα σπουδαίο πρόγραμμα εξυγίανσης, χωρίς όμως να ληφθεί υπόψη η

πραγματική οικονομική κατάσταση του Ελληνικού Κράτους, ενώ ειπώθηκε ότι η υγεία στην Ελλάδα είναι χειρότερη από εκείνη στη Βραζιλία.

Ως ανταπόκριση, ιδρύθηκε η Υγειονομική Σχολή Αθηνών (ΥΣΑ), μια από τις πρώτες Σχολές στην Ευρώπη με σκοπό την μετεκπαίδευση ιατρών και μηχανικών, την εκπαίδευση υγειονομικών εποπτών και αδελφών επισκεπτριών, καθώς και την έρευνα σχετικά με τη δημόσια υγεία. Η εκπαίδευση Ελλήνων ιατρών και μηχανικών έγινε στην Αμερική, με την υποστήριξη του Ιδρύματος Rockefeller, το οποίο χρηματοδότησε και την ΥΣΑ. Και ενώ η ΥΣΑ έπρεπε να ιδρυθεί, λόγω της ενδημικής ελονοσίας, η τελική απόφαση ελήφθη από τον "δαγκειόπληκτο" Ελευθέριο Βενιζέλο, μετά από την αρρώστια του. Το 1928, ο Βενιζέλος νοσηλεύτηκε στον Ευαγγελισμό, ενώ, το ίδιο έτος, 3.000 άνθρωποι πέθαιναν κατά την πανδημία του δάγκειου πυρετού και 5.000 από την ενδημική ελονοσία. Σημαντικές ελλείψεις υπήρξαν οι όροι υγιεινής και η ελλιπής στελέχωση των υπηρεσιών σε καταρτισμένο για τη δημόσια υγεία προσωπικό.

Θεωρώ πως η πανδημία του δάγκειου πυρετού, η οποία γονάτισε την Ελλάδα, ήταν το συμβάν, εξαιτίας του οποίου "ξεχείλισε το ποτήρι". Οι πολλοί θάνατοι και η αγανάκτηση του πληθυσμού ήταν οι αφορμές για να εκπονηθούν σοβαρά σχέδια για ένα νέο σύστημα υγείας, που, ωστόσο, δεν εφαρμόστηκε ποτέ. Κατά την εποχή του δάγκειου πυρετού, παρατηρήθηκε η πρακτική της λογοκρισίας στις εφημερίδες, ενώ διάφορες ακατάλληλες θεραπευτικές ουσίες μπήκαν στην αγορά. Η πανδημία αυτή υπήρξε ένας προσωρινός καταλύτης για τον εκσυγχρονισμό της δημόσιας υγείας.

Την εποχή που δημιουργήθηκε η ΥΣΑ, η Ελλάδα θεωρούνταν επικίνδυνη ως χώρα, για τη μετάδοση νόσων, λόγω των δυσμενών συνθηκών υγιεινής και των άθλιων συνθηκών διαβίωσης των προσφύγων. Η Ελλάδα ήταν το μοναδικό Κράτος στην Ευρώπη χωρίς την αναγκαία υγειονομική νομοθεσία και τις κατάλληλες υπηρεσίες, ενώ στη Βουλγαρία, στη Σερβία και στη Ρουμανία υπήρχαν και σύγχρονη νομοθεσία και υπηρεσίες. Η ΥΣΑ

ιδρύθηκε κάτω από την εποπτεία του Υπουργείου Υγιεινής, Πρόνοιας και Αντιλήψεως (1922) που, με διαφορετικές ονομασίες, έχει ασκήσει από τότε τη διοικητική μέριμνα για την δημόσια υγεία. Στη συνέχεια και παρ' όλες τις επόμενες καταστροφές (Κατοχή, λοιμός, εμφύλιος, δικτατορία], η υγεία των Ελλήνων βελτιώθηκε σταδιακά και θεαματικά, με τη σημαντική συμβολή της ΥΣΑ.

Τα επιτεύγματα της Υγειονομικής Σχολής Αθηνών (ΥΣΑ,1929) – Εθνικής Σχολής Δημόσιας Υγείας (ΕΣΔΥ, 1994) περιλαμβάνουν τα εξής: Πρώτον, διαδραμάτισε σημαντικό ρόλο στην κοινωνική και την οικονομική ανάπτυξη της σύγχρονης Ελλάδας, με την εκρίζωση της ελονοσίας και τη δημιουργία δικτύου υπηρεσιών υγείας και δεξαμενής ανθρώπινου δυναμικού. Το αποτέλεσμα ήταν η μεγάλη σταδιακή αύξηση του προσδόκιμου ζωής του πληθυσμού, δηλαδή, από 50 έτη, το 1930, σε 70, το 1970. Δεύτερον, στην πορεία της, δημιούργησε νέα μεταπτυχιακά προγράμματα, όπως για τη διοίκηση υπηρεσιών υγείας, την οικονομία και την κοινωνιολογία της υγείας (1984), με έμφαση, πιο πρόσφατα, στη διαχείριση καταστροφών. Τρίτον, υποστήριζε την ανάπτυξη του ΕΣΥ και τέταρτον, ανέλαβε σπουδαίες δράσεις σχετικά με την ανάπτυξη της δημόσιας υγείας στα Βαλκάνια.

Πριν τελειώσω, θα πρέπει να τονίσω ότι σήμερα η υγεία των Ελλήνων απειλείται από χρόνιες παθήσεις, παχυσαρκία των παιδιών, γήρανση του πληθυσμού, μεταδοτικές αρρώστιες και καταστροφές, όπως αυτές που ζήσαμε κατά καιρούς (π.χ. «Εθνική Καταστροφή» 2007). Αύριο, η πορεία θα είναι δυσμενέστερη από σήμερα. Η υγεία απειλείται από έλλειψη αλληλεγγύης, και πολιτική πόλωση. Το σύστημα υγείας απειλείται από δυσλειτουργίες, και λόγω έλλειψης επιστημονικής διοίκησης.

Μετά από μακρά περίοδο σημαντικής προόδου, η υγεία του πληθυσμού παρουσιάζει ανησυχητικές ρωγμές που "κρούουν τον κώδωνα του κινδύνου". Οι κίνδυνοι αυτοί είναι γνωστοί στις αίθουσες της ΥΣΑ – ΕΣΔΥ.

Στην σημερινή σκληρή πραγματικότητα των πυρκαγιών, των χρόνιων

παθήσεων και των απειλών από πιθανές επιδημίες και από τον τρόπο ζωής (καταναλωτική συμπεριφορά, εύκολο κέρδος), το Κράτος είναι ελάχιστα προετοιμασμένο να αντιμετωπίσει τις σοβαρές απειλές. Σε αυτή την πρόκληση, η Σχολή που δημιουργήθηκε από τον "δαγκειόπληκτο" Ελευθέριο Βενιζέλο, θα πρέπει να διαδραματίζει ένα σπουδαίο ρόλο.

Θα ολοκληρώσω, παραφράζοντας τους στίχους από ένα ποίημα του Burrows, που αναφέρεται στον Βενιζέλο:

Δύναμη έχετε να κυβερνάτε το γένος μας
Μέγας στον πόλεμο, αλλά και μέγας ειρηνοποιός
Είσαστε ο δικός μας, δεύτερος Περικλής.

12. Σελίδες Λογοτεχνίας

Γιούρι Ολέσα, *Η ζήλια*, μετάφραση – επίμετρο Νιόβη Ζαμπούκα, εκδ. Αντίποδες, Αθήνα, 2026.

«Αλλά ακόμα κι αν αυτό είναι μύθος – τι σημασία έχει! Ο μύθος είναι ο εραστής της λογικής» (σελ. 102). Στην ιστορία της ανθρωπότητας αυτό το ζευγάρι δεν έχει χωρίσει ποτέ και υπερπηδά τον έναν αιώνα μετά τον άλλον συνεχίζοντας την κοινή του πορεία, ανεξάρτητα από την όποια πραγματικότητα το πλαισιώνει. Ο μύθος και η λογική, η ουτοπία και η πραγματικότητα, το παρελθόν και το μέλλον, ο θάνατος και η γέννηση, το παλιό και το νέο είναι το όριο και η μέγγενη όπου ακροβατούν αναζητώντας την ισορροπία ο Καβαλέροφ, ο Μπάμπιτσεφ και ο Ιβάν.

Πρόκειται για τους μυθιστορηματικούς ήρωες του Γιούρι Ολέσα, που συναντιούνται στο έργο του «Ζήλια». Ο συγγραφέας (1889-1960) μεγάλωσε στην Οδησσό, κατατάχτηκε εθελοντικά στον Κόκκινο Στρατό και ασχολήθηκε κυρίως με τη συγγραφή θεατρικών έργων και σεναρίων. Το μυθιστόρημα «Ζήλια» εκδόθηκε το 1927 και τον καθιέρωσε αμέσως στους λογοτεχνικούς κύκλους. Στα ελληνικά κυκλοφόρησε πριν από λίγους μήνες σε μετάφραση της Νιόβης Ζαμπούκα από τις εκδόσεις Αντίποδες.

Τα έργα της ρώσικης πρωτοπορίας της συλλογής Κωστάκη στην περιοδική έκθεση της Εθνικής Πινακοθήκης, που μόλις ολοκληρώθηκε, συνομιλούν με τη «Ζήλια», απότοκα της δεκαετίας του 1920 και της νέας για την εποχή τους σοσιαλιστικής – σοβιετικής πραγματικότητας. Όπως συμβαίνει με αυτό που στη ζωγραφική αποκαλούμε ρώσικη πρωτοπορία, έτσι και στη λογοτεχνία ο Ολέσα μετέρχεται μια νέα εκφραστική νόρμα για να δώσει περιεχόμενο σε όλα αυτά τα δίπολα που αναφέραμε στην αρχή και να θέσει ανοιχτά ερωτήματα, χωρίς τη ματαιόπονη ανάγκη της οριστικής απάντησης. Αυτό θα τον καταστήσει αιρετικό και θα τον τοποθετήσει αυτομάτως στο περιθώριο, καθώς η ορμητικότητα του νέου καθεστώτος δεν επιτρέπει την πέδηση και τον αναστοχασμό για την αξία του παρελθόντος.

Οι ήρωες του έργου δεν ευθυγραμμίζονται στην ίδια πλευρά. Οι ζωές τους διασταυρώνονται με διαφορετικές προοπτικές και αγωνίες.

Άλλος δεν έχει καμία αμφιβολία για τη νέα κοινωνία που χτίζεται και για την αποκαθήλωση του παλαιού καθεστώτος, άλλος βλέπει σκοτεινές ασάφειες και άλλος διερωτάται για τη ζωή των συναισθημάτων. Η συμπόνοια, η τρυφερότητα, η περηφάνια, η ζήλια, η αγάπη θα επιβιώσουν, άραγε, στον άνθρωπο της σοσιαλιστικής κοινωνίας ή θα καταντήσουν παρακμιακά χαρακτηριστικά του παραδοσιακού τύπου ανθρώπου;

Αυτό είναι το ερώτημα της «Ζήλιας». Ο Γιούρι Ολέσα στέκεται κριτικά στο μεταίχμιο της εποχής του και δημιουργεί ένα έργο γεμάτο εικόνες, σουρεαλιστικές και μη. Όπως γράφει στη σελίδα 89, κοιτάζει το τοπίο με τα κιάλια ανάποδα, γιατί έτσι φαίνεται στερεοσκοπικά, γίνεται

ονειρικό, αποκτά λάμψη και ευκρίνεια.

Ιωάννης Κ. Φίλανδρος
Ιστορικός και Μέλος Δ.Σ. της Λέσχης Φιλελευθέρων

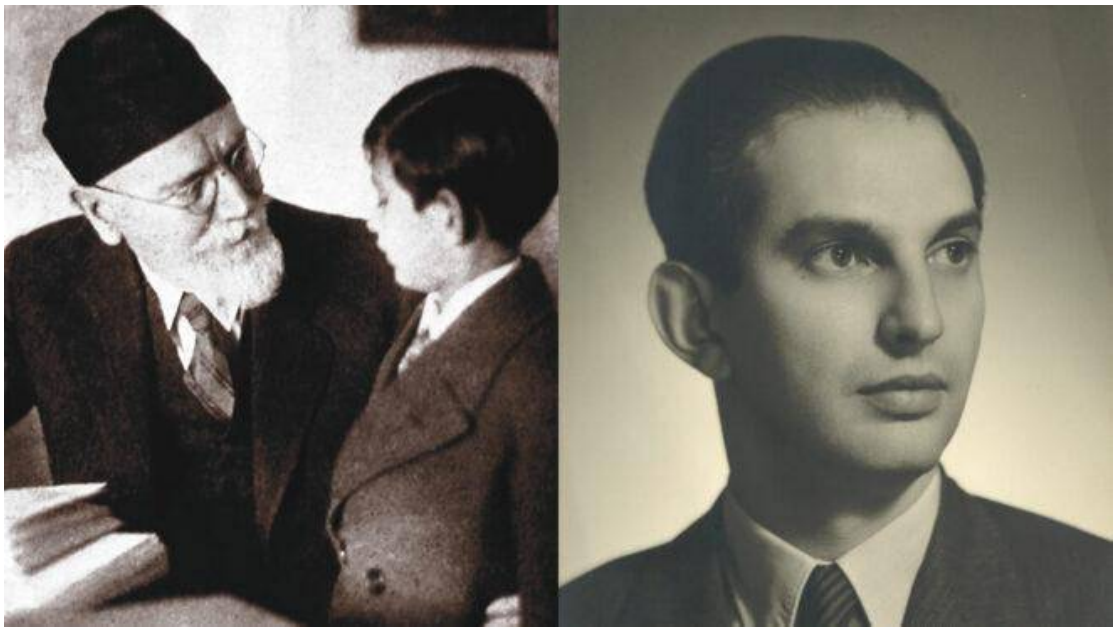
13. IN MEMORIAM ΣΗΜΑΝΤΙΚΩΝ ΑΝΘΡΩΠΩΝ

ΕΛΕΥΘΕΡΙΟΣ Κ. ΒΕΝΙΖΕΛΟΣ (1924-2026)

Σε ηλικία 102 ετών έφυγε από τη ζωή στις 7.2.2026 ο τελευταίος εγγονός του Εθνάρχη Ελευθερίου Βενιζέλου, που είχε μάλιστα το ίδιο όνομα με αυτόν και ήταν ο αγαπημένος του Λευτεράκης. Γονείς του ήταν ο Κυριάκος Βενιζέλος, πρωτότοκος γιος του Εθνάρχη, και η Μαρίκα Ρούσσου, γόνος εφοπλιστικής οικογένειας της Λέρου. Αδέλφια του ήταν ο Νικήτας Βενιζέλος και η Χάρις Καραγιάννη. Ο Λευτέρης παντρεύτηκε τη Λίλλη Χαραμή, κόρη του Καθηγητή Οφθαλμολογίας Ιωάννη Χαραμή, και απέκτησαν μία κόρη, την Αγγέλα, σύζυγο του Αθανασίου Φραγκάκη.

Στις Ηνωμένες Πολιτείες Αμερικής σπούδασε Πολιτικές Επιστήμες και Ιστορία στα Πανεπιστήμια Princeton και Columbia. Εξελέγη βουλευτής Χανίων δύο φορές, το 1952 και το 1956. Μετά την αποχώρησή του από την πολιτική και ιδίως από το 1972 συμμετέσχε στην οικογενειακή ναυτιλιακή επιχείρηση.

Διετέλεσε επί σειρά ετών πρόεδρος της Λέσχης Φιλελευθέρων και του Ιδρύματος Ιστορίας Ελευθερίου Βενιζέλου, ενώ παράλληλα υπήρξε αρωγός και προς το Ιδρυμα Βενιζέλου της Χαλέπας Χανίων, προς το οποίο δώρισε σπάνιο μουσειακό, αρχειακό και φωτογραφικό υλικό, καθώς και οικογενειακά αντικείμενα και τεκμήρια, ενώ υποστήριξε και σειρά εκθέσεων, εκπαιδευτικών δράσεων και εκδόσεων του εν λόγω Ιδρύματος, γι΄αυτό και του απονεμήθηκε από αυτό ο τίτλος του επίτιμου προέδρου. Επίσης, το 2021 δώρισε στη Βουλή των Ελλήνων το χρυσό ρολόι τσέπης 18 καρατίων του παππού του.

Ο Ελευθέριος Βενιζέλος ο νεότερος σε παιδική ηλικία με τον επιφανή παππού του και σε φωτογραφία από την εποχή που ήταν Βουλευτής Χανίων του Κόμματος Φιλελευθέρων.

Κατά την εξόδιο ακολουθία για τον Λευτέρη Κ. Βενιζέλο, ο διακεκριμένος Δικηγόρος και επίτιμος Πρόεδρος του Ιδρύματος Ιστορίας Ελευθερίου Βενιζέλου κ. **Γεώργιος Κ. Στεφανάκης** αποχαιρέτησε τον αποβιώσαντα με τον ακόλουθο επικήδειο:

IN MEMORIAM

<u>Λευτέρης Κυρ. Βενιζέλος</u>

●●● Ο Περικλής, με τον περίφημο ***επιτάφιό*** του, χαιρέτησε τους Αθηναίους νεκρούς του α΄ έτους του Πελοποννησιακού Πολέμου.

Έκτοτε νοηματοδοτήθηκε ο ύστατος χαιρετισμός. Ανάγεται στην ανάδειξη του λόγου για τον οποίο πρέπει να τιμούμε τους απελθόντες. Και ασφαλώς για τον αγαπητό Λευτέρη συντρέχει τέτοιος λόγος.

Γεννήθηκε ως πρώτος εγγονός του αριστοτέχνη της ελληνικής πολιτικής. Εντεύθεν και το βαρύτατο όνομά του: ***Ελευθέριος Κυριάκου Βενιζέλος.***

●● Άλλοι υπό το βάρος του ονόματος θα είχαν καμφθεί. Ο Λευτέρης

άντεξε.

Στα πρώτα μεταπολεμικά χρόνια έδρασε πολιτικά. Αυτό ως βουλευτής Φιλελευθέρων των Χανίων. Έπειτα αφοσιώθηκε στην μνήμη του μεγάλου προγόνου του, ως Πρόεδρος του "***Ιδρύματος Ελ. Βενιζέλου***". Αυτό, δε, κατά διαδοχή του αείμνηστου Στασινόπουλου επιτίμου Προέδρου του ΣτΕ και Α΄ Προέδρου της Τρίτης Ελληνικής Δημοκρατίας.

● Κατά την Προεδρία του εξέδωσε δύο τόμους επιστολών του μεγάλου παππού του των ετών 1920-1936 με επιμέλεια Φαίδ. Μπουμπουλίδου. Αποτελούν πρωτογενείς πηγές της Ιστορίας μας.

Έπειτα περιορίσθηκε, σε βίο αυστηρώς ιδιωτικό με την σύζυγο και σύντροφο της ζωής του, την σ΄όλους αγαπητή Λίλλη.

● Αυτός υπήρξε, σε σύντομη επισκόπηση ο βίος του αγαπητού μας Λευτέρη.

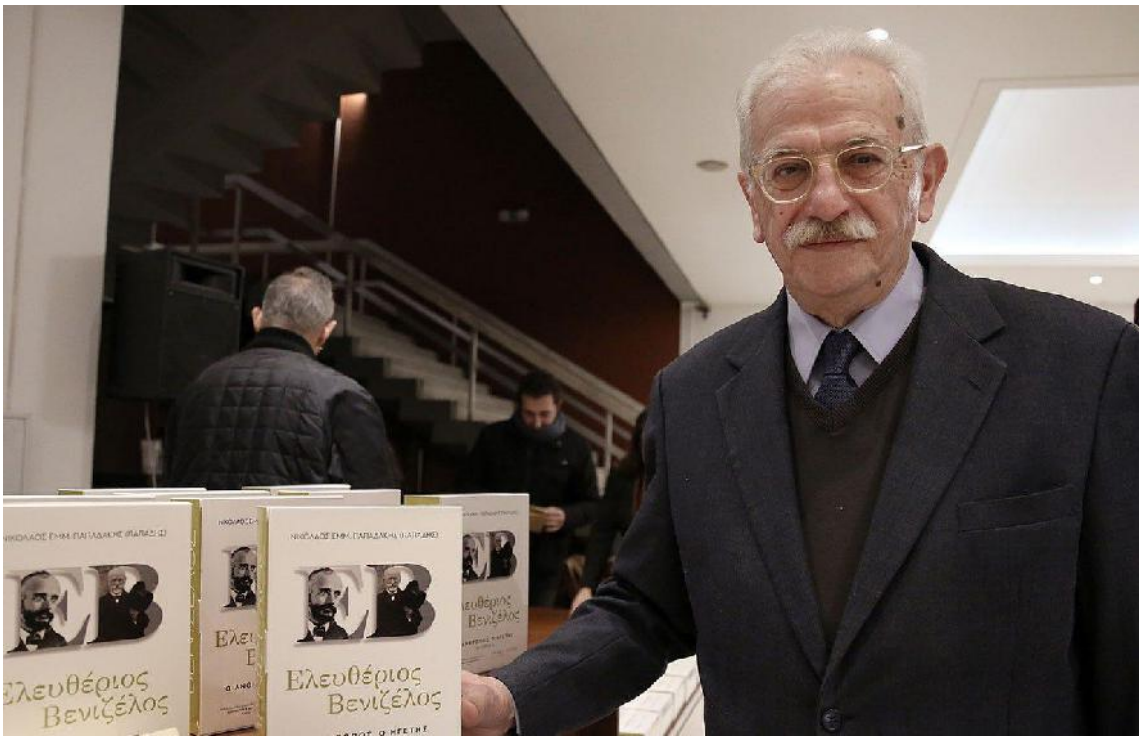
ΝΙΚΟΛΑΟΣ ΕΜΜ. ΠΑΠΑΔΑΚΗΣ (ΠΑΠΑΔΗΣ) (1949-1925)

Σε ηλικία 76 ετών έφυγε από τη ζωή ο Νικόλαος Εμμ. Παπαδάκης (1949-2025). Γεννήθηκε στον Βάμο Χανίων. Ήταν δικηγόρος και διετέλεσε γενικός διευθυντής του Εθνικού Ιδρύματος Ερευνών και Μελετών "Ελευθέριος Κ. Βενιζέλος" (Χανιά), από τη σύστασή του, το 2000.

Αφιέρωσε τη ζωή του στο έργο του Ελευθερίου Βενιζέλου και συνέγραψε μία από τις καλύτερες σύγχρονες βιογραφίες για τον Εθνάρχη. Επίσης, είχε δημοσιεύσει πληθώρα άρθρων και είχε επιμεληθεί συλλογικούς τόμους και πρακτικά συνεδρίων για επιμέρους τομείς του έργου του Βενιζέλου, την ιστορία της Κρήτης, τη Μικρασιατική Εκστρατεία και το Κυπριακό. Βιβλία του έχουν μεταφρασθεί στην αγγλική και τη σερβική γλώσσα.

Τιμώντας τη μνήμη του Νικόλαου Παπαδάκη, παραθέτουμε κατωτέρω υπό μορφή επικηδείου, την ομιλία που εκφώνησε ο **Αριστείδης Ν. Χατζής**, Καθηγητής Φιλοσοφίας Δικαίου και Θεωρίας των Θεσμών, Πανεπιστήμιο Αθηνών, κατά τα αποκαλυπτήρια της προτομής του Νικολάου Εμμ.

Παπαδάκη στην πατρίδα του, τον Βάμο Αποκορώνου Χανίων Κρήτης, στις 29 Μαΐου 2026. Η τελετή πραγματοποιήθηκε παρουσία της Προέδρου της Ελληνικής Δημοκρατίας, μελών της κυβέρνησης και του κοινοβουλίου, τοπικών και περιφερειακών αρχών, εκπροσώπων της κοινωνίας των πολιτών, ανώτατων κληρικών και των κατοίκων του Βάμου.

Ο Νικόλαος Παπαδάκης κατά την παρουσίαση του μνημειώδους βιβλίου του με τη βιογραφία του Ελευθερίου Βενιζέλου

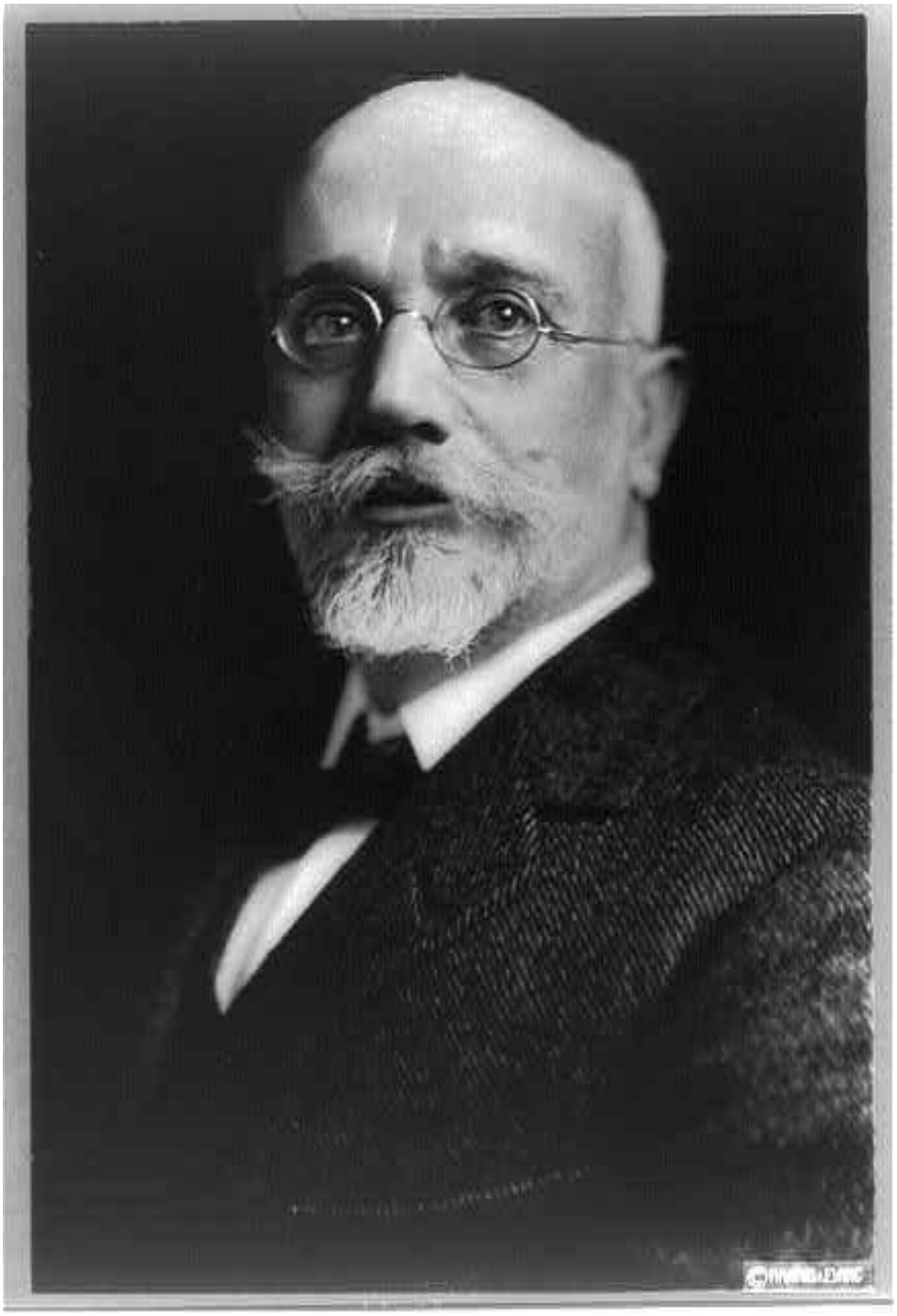
Το κείμενο που ακολουθεί αναθεωρήθηκε και δημοσιεύθηκε στα αγγλικά (εδώ), ώστε να γίνει προσιτό και σε ξένους αναγνώστες που δεν είναι εξοικειωμένοι με τη σύγχρονη ελληνική ιστορία. Ακολουθεί μετάφραση του κειμένου στα ελληνικά.

«Ερμηνεύοντας τον Βενιζέλο: Ο Νικόλαος Παπαδάκης και η Διαμόρφωση της Σύγχρονης Ελληνικής Ιστορικής Μνήμης»

Υπάρχουν στιγμές στην ιστορία κατά τις οποίες ένα άτομο δεν υπερβαίνει

απλώς την εποχή του, αλλά μετατρέπεται στον φακό μέσα από τον οποίο γίνεται κατανοητή μια ολόκληρη εποχή. Μια τέτοια στιγμή εκτυλίχθηκε στην Αθήνα τον Σεπτέμβριο του 1910. Στεκόμενος σε έναν εξώστη που έβλεπε προς την Πλατεία Συντάγματος, ο Ελευθέριος Βενιζέλος βρέθηκε αντιμέτωπος με ένα πλήθος που απαιτούσε Συντακτική Συνέλευση και, σύμφωνα με τις πιο ριζοσπαστικές προσδοκίες της στιγμής, την πιθανή κατάργηση της μοναρχίας και τη σύνταξη ενός εξ ολοκλήρου νέου συντάγματος. Η ατμόσφαιρα ήταν ηλεκτρισμένη από επαναστατική ενέργεια. Η Ελλάδα, κλονισμένη από τη στρατιωτική ταπείνωση, την πολιτική στασιμότητα και την πρόσφατη παρέμβαση των στρατιωτικών στην πολιτική ζωή, φαινόταν να βρίσκεται στο κατώφλι μιας ρήξης.
Ο Βενιζέλος αρνήθηκε τη ρήξη. Χτυπώντας το χέρι του στο βήμα, επέμεινε ότι η Ελλάδα δεν είχε ανάγκη την καταστροφή της υφιστάμενης συνταγματικής τάξης, αλλά την αναθεώρησή της. Δεν θα υπήρχε Συντακτική Συνέλευση, παρά μόνο Αναθεωρητική· καμία κατάργηση του Στέμματος· κανένα άλμα προς τη συνταγματική αβεβαιότητα. Οι σύγχρονοι παρατηρητές θυμούνταν ότι οι χιλιάδες συγκεντρωμένοι στην Πλατεία Συντάγματος σιώπησαν ξαφνικά. Σε εκείνη τη σιωπή, όπως παρατήρησε αξιομνημόνευτα ένας ιστορικός, ο Βενιζέλος επιβλήθηκε στο έθνος.

Η σημασία του επεισοδίου αυτού έγκειται λιγότερο στις συνταγματικές του λεπτομέρειες και περισσότερο σε όσα αποκαλύπτει για την πολιτική ιδιοσυγκρασία του Βενιζέλου. Καθ' όλη τη διάρκεια της σταδιοδρομίας του, επεδίωκε την ουσιαστική μεταρρύθμιση, παραμένοντας ταυτόχρονα επιφυλακτικός απέναντι σε θεσμικές ρήξεις. Δεν υπήρξε ούτε συντηρητικός υπερασπιστής του κατεστημένου (status quo) ούτε επαναστάτης με τη συμβατική έννοια του όρου. Η ένταση μεταξύ φιλοδοξίας και αυτοσυγκράτησης θα αποτελούσε ένα από τα καθοριστικά χαρακτηριστικά της πολιτικής του πορείας. Σε εκείνη την παρέμβαση μπορεί κανείς να διακρίνει πολλά από τα στοιχεία που κατέστησαν τον

Ελευθέριος Βενιζέλος (Βιβλιοθήκη του Κογκρέσου, Τμήμα Εκτυπώσεων και Φωτογραφιών, Ουάσιγκτον DC.)

Βενιζέλο τον πολιτικό με τη μεγαλύτερη επίδραση στη σύγχρονη ελληνική ιστορία.

Το ερώτημα γιατί ο Νικόλαος Παπαδάκης αφιέρωσε δεκαετίες στη μελέτη, την τεκμηρίωση και την ερμηνεία του Βενιζέλου δεν μπορεί να απαντηθεί απλώς με την επίκληση του θαυμασμού προς μια σπουδαία ιστορική

προσωπικότητα. Ο Παπαδάκης αναγνώρισε στο πρόσωπο του Βενιζέλου έναν πολιτικό, η πορεία του οποίου έθετε πολλά από τα κεντρικά ερωτήματα της σύγχρονης ελληνικής ιστορίας: τη σχέση μεταξύ μεταρρύθμισης και συγκρότησης του έθνους, τα όρια της κρατικής εξουσίας, καθώς και τις ευκαιρίες και τους κινδύνους που δημιουργεί η διεθνής πολιτική. Κατανόησε ότι μέσα από τη ζωή του Βενιζέλου μπορούσε κανείς να εξετάσει όχι μόνο τη βιογραφία ενός ηγέτη, αλλά την ίδια τη διαμόρφωση της σύγχρονης Ελλάδας.

Ο Παπαδάκης δεν υπήρξε απλώς ένας βιογράφος, αρχειοθέτης ή θαυμαστής. Ως ιδρυτής και επί σειρά ετών γενικός διευθυντής του Εθνικού Ιδρύματος Ερευνών και Μελετών «Ελευθέριος Κ. Βενιζέλος», μετέτρεψε τη μνήμη του Βενιζέλου σε έναν ζωντανό θεσμό. Μέσα από αρχειακό έργο, εκδόσεις, εκθέσεις, συνέδρια, εκπαιδευτικές πρωτοβουλίες και μια μνημειώδη δίτομη βιογραφία που υπερβαίνει τις 1.100 σελίδες, συνέβαλε στη δημιουργία μιας επιστημονικής υποδομής για τη μελέτη ενός από τους πιο αξιοσημείωτους πολιτικούς της Ευρώπης. Το έργο του ανήκε στο πεδίο της δημόσιας ιστορίας με την καλύτερη έννοια του όρου: όχι στην απλούστευση του παρελθόντος για τελετουργική χρήση, αλλά στην πειθαρχημένη διατήρηση της ιστορικής μνήμης μέσω τεκμηρίων, πηγών και ερμηνείας.

Ο Παπαδάκης ελκυόταν από τον Βενιζέλο όχι επειδή τον θεωρούσε αλάνθαστο, αλλά επειδή έβλεπε σε αυτόν μια ασυνήθιστα αποκαλυπτική ιστορική προσωπικότητα. Λίγοι πολιτικοί έχουν αφήσει τόσο βαθύ αποτύπωμα τόσο στην εδαφική όσο και στη θεσμική εξέλιξη της χώρας τους. Για τον Παπαδάκη, ο Βενιζέλος ήταν ο κύριος αρχιτέκτονας της σύγχρονης Ελλάδας: ο πολιτικός που ηγήθηκε της εντυπωσιακής εδαφικής της επέκτασης, αναδιαμόρφωσε τους διοικητικούς της θεσμούς και βοήθησε στον καθορισμό της θέσης της εντός της Ευρώπης και της Ανατολικής Μεσογείου.

Αυτός ο ισχυρισμός μπορεί να ακούγεται υπερβολικός σε όσους δεν είναι εξοικειωμένοι με την ελληνική ιστορία. Ωστόσο, είναι δύσκολο να

κατανοήσει κανείς την Ελλάδα του εικοστού αιώνα χωρίς να κατανοήσει τον Βενιζέλο. Η επιρροή του εκτείνεται πολύ πέρα από την εδαφική επέκταση ή τις νίκες που συνδέονται με τους Βαλκανικούς Πολέμους. Το βαθύτερο επίτευγμά του ήταν θεσμικό. Όταν ο Βενιζέλος εισήλθε στην εθνική πολιτική σκηνή το 1910, η Ελλάδα παρέμενε ένα σχετικά ασθενές βαλκανικό βασίλειο, ταπεινωμένο από την ήττα στον Ελληνοτουρκικό Πόλεμο του 1897 και επιβαρυμένο από διοικητική αναποτελεσματικότητα, φατριαστική πολιτική και περιορισμένη κρατική ικανότητα. Μέσα σε λίγα χρόνια, ξεκίνησε μια μείζονα συνταγματική αναθεώρηση, αναδιοργάνωσε τον στρατό, εκσυγχρόνισε τη δημόσια διοίκηση, ενίσχυσε τη δικαιοσύνη, επέκτεινε τη δημόσια εκπαίδευση και επιχείρησε να δημιουργήσει κάτι που έλειπε προηγουμένως από την Ελλάδα: ένα αποτελεσματικό σύγχρονο κράτος.

Από την άνοδο της κοινωνικής ιστορίας και της ιστορικής κοινωνιολογίας κατά το δεύτερο μισό του εικοστού αιώνα, οι ιστορικοί εμφανίζονται γενικά σκεπτικοί απέναντι σε ερμηνείες που επικεντρώνονται σε μεμονωμένους πολιτικούς ηγέτες. Η οικονομική ανάπτυξη, η διαμόρφωση των κοινωνικών τάξεων, οι δημογραφικές αλλαγές, ο πόλεμος και η διεθνής πολιτική έχουν εκτοπίσει σταδιακά την πολιτική βιογραφία από το επίκεντρο της ιστορικής ερμηνείας. Η ελληνική περίπτωση δεν ακυρώνει αυτές τις προσεγγίσεις. Υποδηλώνει, ωστόσο, ότι η πολιτική ηγεσία αξίζει μερικές φορές μεγαλύτερη προσοχή από όση η πρόσφατη ιστοριογραφία ήταν πρόθυμη να της αναγνωρίσει. Ο Βενιζέλος έδρασε μέσα σε περιορισμούς που επέβαλλαν η γεωγραφία, η οικονομία, η διπλωματία των Μεγάλων Δυνάμεων, οι κοινωνικές συγκρούσεις και η μακρά σκιά της κατάρρευσης της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας. Εντούτοις, η ελληνική περίπτωση δείχνει ότι η πολιτική ηγεσία μπορεί μερικές φορές να μεταβάλει τον ρυθμό, την κατεύθυνση, ακόμη και τις θεσμικές συνέπειες ευρύτερων ιστορικών διεργασιών. Ο Βενιζέλος δεν δημιούργησε τις δυνάμεις που μεταμόρφωσαν την Ελλάδα και την Ανατολική Μεσόγειο, αλλά αποδείχθηκε ασυνήθιστα ικανός στο να τις κινητοποιεί και να τις κατευθύνει.

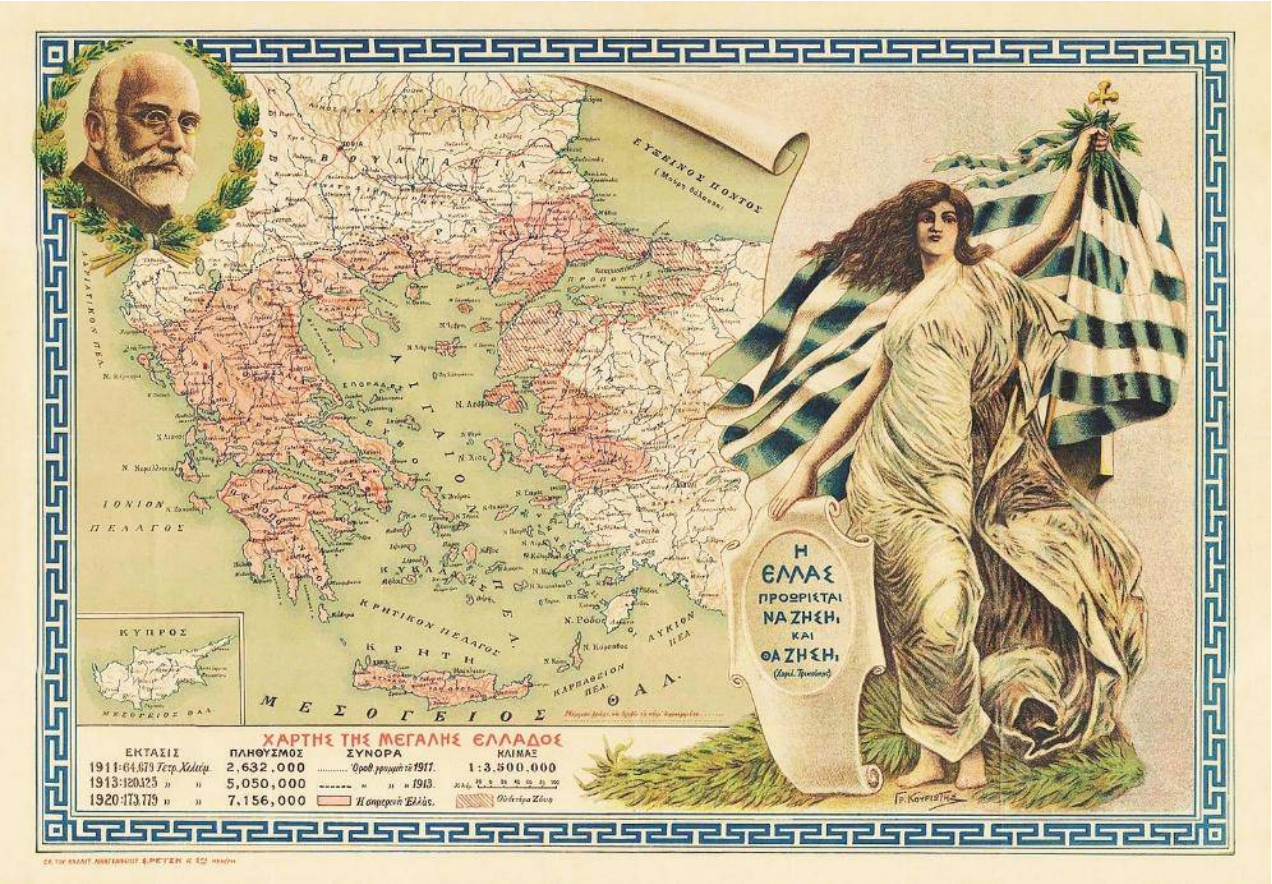
Ο Βενιζέλος κατανόησε κάτι θεμελιώδες: οι εθνικές επιδιώξεις χωρίς

θεσμούς παραμένουν ρητορεία. Οι εδαφικές φιλοδοξίες χωρίς διοικητική ικανότητα παραμένουν φαντασίωση. Αυτή ήταν ίσως η πρώτη πτυχή του Βενιζέλου που γοήτευσε τον Παπαδάκη. Ο Βενιζέλος δεν ήταν ένας εθνικιστής των συνθημάτων. Κατανοούσε ότι η οικοδόμηση του κράτους προηγείται του εθνικού μεγαλείου.

Ο Έλληνας πρωθυπουργός Ελευθέριος Βενιζέλος υπογράφει τη Συνθήκη των Σεβρών (1919).(Agence de presse Meurisse. Εθνική Βιβλιοθήκη της Γαλλίας)

Το δεύτερο επίτευγμά του ήταν γεωπολιτικό. Υπό τον Βενιζέλο, η Ελλάδα έπαψε να είναι παθητικός παρατηρητής των διεθνών εξελίξεων και έγινε ενεργός συμμέτοχος στη διαμόρφωσή τους. Μέσα από συμμαχίες, διπλωματικούς ελιγμούς και στρατηγικούς υπολογισμούς, η Ελλάδα εξήλθε από τους Βαλκανικούς Πολέμους με εντυπωσιακά διευρυμένα

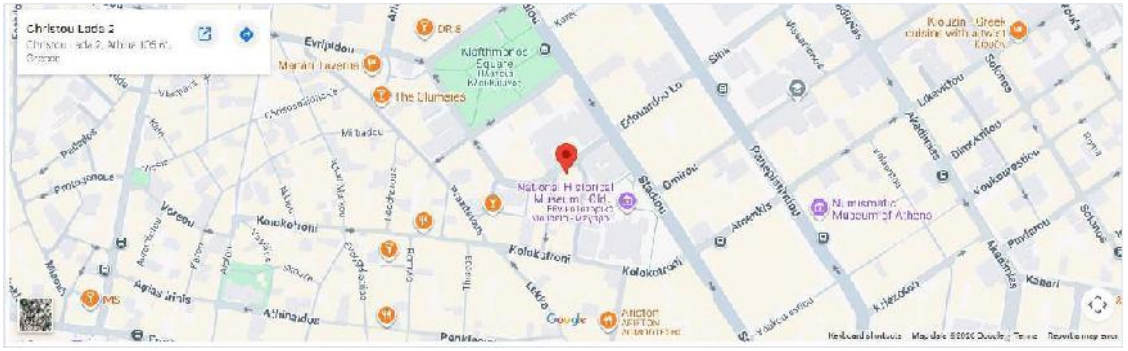
Η εδαφική έκταση της Ελλάδας το 1920, το αποκορύφωμα της επέκτασης που συνδέεται με τον Ελευθέριο Βενιζέλο και τη «Μεγάλη Ιδέα» του δέκατου ένατου αιώνα. Καλλιτέχνης: Γρηγόριος Κουριώτης (1920)

εδάφη και πληθυσμό. Η Θεσσαλονίκη, η Μακεδονία, η Ήπειρος, η Κρήτη και τα νησιά του ανατολικού Αιγαίου ενσωματώθηκαν στο ελληνικό κράτος μέσα από έναν συνδυασμό στρατιωτικής επιτυχίας και διπλωματικής δεξιοτεχνίας.

Αυτά τα αποτελέσματα δεν ήταν τυχαία. Αντικατόπτριζαν έναν συνδυασμό διπλωματικής κρίσης και πολιτικού υπολογισμού.

14. Πρόσβαση - Επικοινωνία

Το Ίδρυμα Ιστορίας Ελευθερίου Βενιζέλου, βρίσκεται στο κέντρο της Αθήνας, επί της οδού Χρ. Λαδά 2, στον 1ο όροφο και σε αυτό μπορούν όσοι επιθυμούν να επισκεφθούν το Μουσείο Βενιζέλου ή και να μελετήσουν τα δημοσιεύματα της Βιβλιοθήκης του Ιδρύματος και της Λέσχης.

Ίδρυμα Ιστορίας Ελευθερίου Βενιζέλου
Διεύθυνση: Χρ. Λαδά 2, 10561 Αθήνα
Ιστοσείδα: https://elvenizelos.gr/

Τηλέφωνο: 210 3225 560
E-mail: info@elvenizelos.gr

Ώρες Λειτουργίας: Δευτέρα - Παρασκευή 10:00 - 14:00